

hayvan hakları

Jean-Marie Coulon

Jean-Claude Nouët

hayvan hakları

Jean-Marie Coulon
Jean-Claude Nouët

Biri Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı'nda Fransa temsilcisi, deneyimli bir yargıç, diğeri hayvan sağlığı ve hayvanları koruma üzerine çalışan üniversite hocası bir patolog.

Soru-cevap şeklinde ilerleyen keyifli bir sohbet. Güncel tartışmaları yoklayarak, meseleye etik, hukuk ve bilimsellik ekseninde yaklaşan akılcı ve serinkanlı bir yaklaşım. Orta yolcu değil, tam bir ortak yolcu kafası.

- kirmizikedi.com
- [/kirmizikedyayinevi](https://www.facebook.com/kirmizikedyayinevi)
- [/krmzikedikitap](https://twitter.com/krmzikedikitap)
- [/kirmizikedyayinevi](https://www.instagram.com/kirmizikedyayinevi)

16

KDV muafiyeti uygulanmıştır

Jean-Marie Coulon

1939'da doğdu. Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı'nda Fransa temsilcisi. Önce Nanterre sonra Paris Yüksek Mahkeme Başkanı, ardından Paris Temyiz Mahkemesi Başkanı ve son olarak Onursal Başkan olarak görev yaptı. Adalet Bakanlığı için medeni usul hukuku reformu üzerine hazırladığı rapor 1998 yılında yayımlandı. 2002'de çıkan *La Justice à l'épreuve* kitabının ortak yazarıdır.

Jean-Claude Nouët

Hayvan Sağlığı ve Hayvanları Koruma Danışma Komitesi üyesi, Etik ve Bilimler Vakfı'nın başkanı, Pitié Salpêtrière Tıp Fakültesi'nde profesör. Dokübilim, embriyoloji ve sitogenetik alanlarında uzman. Sıkı bir hayvan hakları savunucusu. Hayvanı insanın tasarrufunda bir nesne olmaktan çıkaracak hukuki bir çerçeve oluşturulması için yıllardır mücadele veriyor.

S. İpek Ortaer Montanari

1987'de İstanbul'da doğdu. Saint Joseph Fransız Lisesi'nden mezun olduktan sonra İÜ Fransızca Mütercim Tercümanlık bölümünü bitirdi. İsviçre'de Eğitim Teknolojileri alanında yüksek lisans yaptı.

Kırmızı Kedi Yayınevi: 1106
Turuncu Kitaplar: 30

Özgün adı: *Les droits de l'animal*

Hayvan Hakları

Jean-Marie Coulon, Jean-Claude Nouët
Çeviren: S. İpek Ortaer Montanari

© DALLOZ Publisher, 2009

© Kırmızı Kedi Yayınevi, 2018

Yayın Yönetmeni: Eris Batur

Editör: Volkan Atmaca

Kapak Uygulama: Cüneyt Çomoğlu

Sayfa Tasarımı: Taylan Polat

Tarıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni alınmaksızın, hiçbir şekilde kopyalanamaz, elektronik veya mekanik yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Birinci Basım: Nisan 2019, İstanbul

ISBN: 978-605-298-403-1

Kırmızı Kedi Sertifika No: 40620

Baskı: Optimum Basım

Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1 34295

Küçükçekmece / İSTANBUL

Tel: 0212 463 71 25 Sertifika No: 41707

Kırmızı Kedi Yayınevi

kirmizikedi@kirmizikedi.com / www.kirmizikedi.com

facebook.com: kirmizikedi yayinevi / twitter.com: krmzkedikitap

instagram: kirmizikedi yayinevi

Ömer Avni Mah. Emektar Sok. No: 18 Gümüşsuyu 34427 İSTANBUL

T: 0212 244 89 82 F: 0212 244 09 48

Jean-Marie Coulon
Jean-Claude Nouët

HAYVAN HAKLARI

À savoir
Koleksiyonu
Évelyne Pisier
ve Olivier Duhamel
tarafından hazırlanmaktadır.

Yazarlar, yardımlarından ötürü
Suzanne Antoine,
Thierry Auffret Van Der Kemp,
Georges Chapouthier
ve
Alain Colleno e
teşekkürlerini sunarlar.

GİRİŞ

Denize karşı otururken bir köpeğin ağladığını işitiyorum.

Çevremi basit gündelik hayat, evler, binalar sarmış. Sokakta kimseler yok, her şey olağan.

İç savaşın kıyısında ya da Güney Amerika'nın içlerinde sokak köpeklerine alışık bir ülkede değilim.

Aksine Fransa'da, yatçılar, turistler ve ailelerle dolu bir tatil kasabasında, denizin kıyısındaayım.

İnlemelerini artık işitmediğimiz, haklardan yoksun, istismar edilen kaç hayvan var?

Çocukluğumu ve gençliğimi köyde, ailemin çiftliğinde, hayvanların arasında geçirme şansım oldu.

Ellili yıllardı...

Dönüşüm sürecinde, makineleşme uğruna çiftlik hayvanlarını terk ettik; sığırı ata, atı traktöre değiştik.

Annem ile babam benimkine kıyasla çocukluklarını daha fazla hayvanın arasında geçirmişlerdi, onlara saygı duyuyorlardı; kedi yavruları suda boğulduğunda ya da yaşlı bir inek veteriner muayenesinden sonra mezbahaya götürüldüğünde yürekleri parçalansa bile, kardeşimle benim tanık olmadığımız bu acılarda bizi nasıl idare edeceklerini biliyorlardı.

Tavuklar ve tavşanlar hariç her hayvanın –ineklerin, boğanın, buzağuların– adı vardı, hatta domuzun soyadı bile vardı. Gün içerisindeki çeşitli zamanlarda hayatın gürültüsü tüm yoğunluğuyla çiftliğin avlusunda çınlıyordu. Babamın hızla yayılarak çiftlik hayvanlarını yok eden ve onda saplantı haline gelen bulaşıcı gripten nasıl korktuğunu, annemin ise “tavuk katili” tilkiden nasıl da endişe duyduğunu anımsıyorum.

Tüm bu yaşamlar onların sorumluluğundaydı ve bu durum karşısında ailem, her

birinin sağlığına olduğu kadar, doğum veya ölümde gözle görülür bir acı bile çekmemesine dikkat etti.

Kardeşimle bana oyun arkadaşı olarak köpek Pernod ile at Bijou kalıyordu; onlar bizim dostlarımız, kardeşlerimiz, abilerimizdi; onlarla konuşuyor, durumlarından endişe ediyorduk. Her gün yedikleri yemeği tatlandırmak için onlara gizlice biraz şeker veya yulaf taşıyorduk. Ailemiz durumdan şüpheleniyordu, ancak bize bir şey demiyorlardı... Çok sevgi dolu olduğumuzu ve her birinin bizim gzdemiz olduğunu biliyorlardı... Bijou gözüme devasa görünüyordu, Pernod benden uzundu; az çok melez, siyah bir kpekti; iftliği korumak üzere avluya bağlı dururdu.

Kardeşim yatılı okula gitmek üzere evden ayrıldıktan sonra iki dostumla tek başıma kaldım; onlarla konuşmaya devam ediyor, beni anladıklarını düşünüyordum.

Uzun bir süre inek sürüsünü mera-ya götürmekle görevlendirildim; angarya bir iç olmasına karşın zevkle yapıyordum. Pernod'yu çözmeye iznim vardı. Uyanır

uyanmaz, kahvaltı bile etmeden elime bir sopa alıyordum. Pernod'yla tepeden inip sü-rüye yetişiyorduk.

Ben onu, köpekleri pek de sevmeyen bo-ğadan koruyordum, o da beni saldırabilecek hayvanlardan koruyordu.

Bu yarış, elimde hayali bir mikrofonla yo-rumluyordum; meraya ilk varan ineğin galip geleceği Tour de France¹; Pernod da yardım-cımdı. Ağıl kapanır kapanmaz birlikte geri dönerdik; Pernod oraya buraya koştururdu; o anlar kendimizi en özgür hissettiğimiz an-lardandı.

Okuldan bisikletle döndüğümde beni gö-rünce bayram ederdi. Beni uzaktan hisseder-di; aileme bir merhaba bile demeden, ilk önce onu kucaklardım. Juvaquatre model araba-mızla Bresse'deki kuzenleri ziyaret etmek üzere evden ayrıldığımız pazar günleri çok üzgün olurdu; tek başına çiftliği kollardı.

Günün birinde büyüdüm ve onlara bir veda bile etmeden ayrıldım.

---

1 Dünyadaki en prestijli yarışlardan sayılan Fransa Bisiklet Turu. (ç.n.)

Daha sonra geri döndüğümde artık yoklardı; ailem hepsini yollamıştı, boşluğa düşmüş gibi hissetmişim. Yeni bir köpek ve Bijou'nun yerine de Fergusson marka bir traktör gelmişti; çiftlik hayatı bensiz devam ediyordu.

Özlemimi çekeceğim bir dünyayı terk etmişim, hayvanlarla çevrili çocukluğum bana, Afrika'da Çad'ın kuzeyindeki göçebe çobanları ve Sahel'deki¹ Pöller'i² fotoğraflarken de işime yarayan bir dayanak sağlamıştı.

Yönetmen Lubitsch "Hayvanları filme almayı biliyorsanız, insanları çekmeyi de bilirsiniz," diyebilirdi.

Günün birinde babam bana çölde ne yapmaya gittiğimi sorduğunda, o an için kendisine nasıl yanıt vereceğimi bilememişim. Ona her gün sürüleriyle yaşayan binlerce insanın hayatının kendisinininkine ne denli yakın olduğunu söylemem gerekirdi, ancak artık bu dünyada olmadığından beni duyamayacak.

1 Sahel, sahil ya da sahil kuşağı, Kuzey ve Güney Sahra arasında, tropik ve alttropik otlak ve çalılıkların oluşturduğu savan kısmını tanımlar. (ç.n.)

2 Pöller, Fulalar, Fulaniler ya da Fulbeler, genellikle Batı ve Orta Afrika'da yaşayan kalabalık bir etnik gruptur. (ç.n.)

Tertipli ve hayvanlarla kurduğu günlük temastan dolayı kuşkusuz dünya insanıyla hiçbir ilgisi olmayan hayvan yetiştiricisinin kendiyile gurur duyduğunu, övündüğünü, hatta içinde bir asalet olduğunu düşünürüm.

Tüm bunlardan sonra, nasıl olur da hayvan haklarını savunmamamı beklersiniz? Bu öylesine doğal ve aşikâr ki.

Günümüzde, gitgide daha da yoğunlaşan kentsel alanlarda yaşıyoruz ve bizimle birlikte yaşayan hayvanların hayatı da büyük alanlarda yaşayanlara göre çok daha zor, onlara karşı iki kat daha fazla koruyucu ve saygılı olmalıyız. Konuşamayan bu canlıları korumak önemli; insanoğlu tehlikelidir ve bazen hayvanlardan bile daha vahşidir.

Onların en iyi arkadaşı olarak kalmak istiyorsak, hayvan haklarını savunma konusunda da aşama kaydetmeliyiz.

Raymond Depardon
Ağustos 2009

ÖNSÖZ

İlk kez, Avrupa Birliği'nin Temel Haklar organında Fransa temsilciliği de yapan bir yargıç ile üniversitede profesör olan, hayvan sağlığı ve hayvanları koruma danışma komitesi üyesi bir patolog, hayvan haklarını içeren güncel toplumsal tartışmalara yönelik olarak özgün ve derinlemesine bir analiz gerçekleştiriyor.

Yazarlar, yetmiş soru üzerinden gerçek bir sohbet havasında geniş bir kitleye ulaşabilecek şekilde, her türlü antropomorfik¹ ve merhamete dayalı duygusallıktan uzak, "etik, yasalık ve bilimsellik" gibi üçlü bir tartışmaya

---

1 Antropomorfizm ya da insanbiçimcilik, insana özgü niteliklerin başka bir varlığa atfedilmesidir. (ç.n.)

dayalı, akılcı ve oldukça modern bir düşünceyi masaya yatırıyorlar.

Yazarlar, ister evcil ister yabani olsun, hayvanların dört temel hakkını tanımlayıp açıkladıktan sonra, bunların yöntemini ve etkilerini günümüz yasaları çerçevesinde incelemeye geçiyorlar.

İnsan hakları ile hayvan hakları arasındaki olası çatışmaları irdeledikten sonra, bazı somut örneklerle bunların bir noktada nasıl büyük ölçüde birleştiklerini de gösteriyorlar.

Ardından, hayvanların genel korunmasının yanı sıra, türlerine ya da insanların yararlanmasına göre sınıflara ayrılanların özel korunmasını da kapsayan Avrupa Birliği yasaları ile ulusal metinlere genel bir bakış atıyorlar.

Son olarak, hayvanların durumu üzerine bilgi, eğitim ve öğretim süreçlerinin yanı sıra buna ilişkin uygulamaların denetim koşullarını daha da etkin hale getirmek üzere yüz yılın bitiminden önce hayvanların hukuki statüsünü geliştirmek, mevcut yasal metinlerdeki eksiklikleri ve tutarsızlıkları düzelt-

mek için müdahale edilebilecek bazı temel gelişimleri anımsatıyorlar.

Bu kitap ayrıca, her haliyle hayata yazılmış bir ilahi; hayatta kalma ve esenlik konusunda tıpkı insanlara gösterildiği gibi diğer tüm hayvan türlerine de saygı gösterilmesini dile getiren bir çağrı olmak istiyor. Bu nedenle, sinemacı Raymond Depardon kitabın girişinde bazı hatıralarını, ailesinin çiftliğindeki farklı evcil hayvanlarla arasındaki bağın uyumlu görüntülerini şiirsel bir şekilde anarken, hayvan haklarının savunulması çağrısında bulunmayı da ihmal etmiyor.

I

HAYVAN HAKLARI MI?
HANGİLERİ VE NEDEN?

1. "Hayvan hakları" terimi son yirmi-otuz yılda yavaş yavaş yayıldı; tarihsel, felsefi ve bilimsel gelişim dikkate alındığında hayvan hakları konusunda neler konuşmaya başladık?

Günümüzde Batı'da anlaşıldığı şekliyle, insanların hayvanlar konusundaki ahlaki yaklaşımı, kökenini Yunan düşüncesi ve Musevi geleneği gibi iki kökten alan uzun bir tarihsel sürecin sonucudur. Biyolog ve filozof Georges Chapouthier, bu ahlaki yaklaşımın gelişimine damga vuran belli başlı kavramların açık bir sentezini yapanlardandır. Önce Ortaçağ'da, sonra Rönesans'ta, iki hayvan kavramı birbirine karışır; bunlardan biri insana indirgenmiş hayvan kavramı, diğeri ise nesne-hayvan kavramı. İkincisi 17. yüzyılda Descartes ve ardıllarının tezleriyle zafere ula-

şır; bu tezlerden bugün de çokça etkilenmekteyiz. Ancak Uzakdoğu'nun bazı felsefeleri gibi çeşitli etkiler, Bentham ve Schopenhauer gibi 18. ve 19. yüzyılların Avrupalı filozoflarının fikirleri ve hatta 20. yüzyılda biyoloji, özellikle de moleküler genetik, nörobiyoloji ve etoloji¹ alanlarındaki gelişmeler, bugün başka bir hayvan kavramının, insanın hukuken "haklar" tanıyabileceği "duyarlı varlık" kavramının oluşumuna yön verdi.

2. Hayvanlara haklar tanımak aslında insana doğa üzerindeki, hayvanlar dahil tüm varlıklar üzerindeki egemenliğini sınırlandırma sorumluluğu yüklemek değil midir?

Hayvanların hakları üzerine şu anda halihazırda iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bir yanda, Avustralyalı filozof Peter Singer'ın fikirlerinden hareketle, tür ayrımı gözetmeksizin tüm hayvan istismarlarının terk edilerek

1 Hayvanların davranışlarını kendi doğal çevrelerinde ve herhangi bir deney düzeneği kullanmaksızın karşılaştırmalı olarak inceleyen bilim dalı. (ç.n.)

“hayvanların serbest bırakılmasını” savunan “radikal” Anglosakson yaklaşımı; diğer yanda, özellikle hayvan haklarını insan haklarıyla daha iyi bağdaştırmayı amaçlayan, daha az keskin Fransız yaklaşımı. Bu yaklaşımlar, yaşadığımız toplumlarda herkesin onayını almaktan henüz çok uzaktır ve farklı nitelikte itirazlar halen sürmektedir.

Yaşama saygının “hayvan hakları” açısından dile getirilmesine kimse karşı çıkmaz; bu da insan türünün doğa üzerindeki gücünün kısıtlanması gerektiğini, insanların –mademki ahlakı zihinlerinde tasarlayabiliyorlar– kendileri dışındaki diğer canlılarla ve hepsinden önce, kendileri gibi acıya duyarlı canlılarla ilişkilerinde kendilerine kurallar koyabilmeleri gerektiğini doğrulamaktadır. Söz konusu hakların kaynağı etikdir, daha açık ifade edersek, insan davranışlarına yön vermeyi amaçlayan temel ahlaki ilkelerdir. Tabii bu temel ilkelerin hukuken birer hak olabilmesi için yasalarda belirtilmesi gerekir. Yani, etikten yasallığa geçmek için hakların hukuka ta-

şınması gerekir. Asıl mesele de budur. Buna birazdan döneceğiz.

3. Descartes ve Malebranche’da gördüğümüz hayvan-makine kavramı günümüzde fikirleri etkilemeye devam etse de, çoğu kişi tarafından ve haklı gerekçelere dayanarak, hayvanlar için daha fazla saygı ve hak çağrısında bulunan genel bir hareket lehine reddedilmiyor mu?

Bu aslında hayvanı her düzeyde bilinç ve duygudan yoksun bir nesne olarak gören Descartes sonrası akımın açıkça tersi yönde ilerleyen bir harekettir; hayvanlar için daha fazla saygı çağrısında bulunan modern bir hareket. Toplumumuz “tüzel” bir toplum, buyrukların “haklar” olarak ifade edildiği bir hukuk devleti olduğundan, bu taleplerin hayvan haklarıyla resmîleştirilmesi yerindedir. Bizimki gibi büyük ölçüde hak kavramı üzerine kurulu bir toplumda, hayvanlığın farklı yönlerini, bizim türümüz, yani tarihi boyunca ahlaki tutumu her zaman çok parlak

olmayan bir tür tarafından uğrayabilecekleri istismarlardan koruyan haklar olması kuşkusuz mutluluk vericidir. Hayvanlar için hak talebi, merkezi bir sinir sistemi bahşedilenlerin “duyarlı” ya da daha açık söylersek, acı, korku, endişe veya başka herhangi bir negatif duyguyu hissedebilen varlıklar olmasına, sadece değilse bile büyük ölçüde buna dayanmaktadır.

4. Peki, hayvanlara haklar tanımak, insan ile hayvanı birbirine karıştırmamıza yol açmaz mı?

Hayvanlara haklar tanımak, türümüzü gururlandıracak sağduyulu bir ahlaki istek gibi gelebilir. Ancak görünen o ki bu istek, buna kültür ile doğa arasında karşıtlık kuran ya da dini inançlara dayanan bir düşünce tarzına göre itiraz eden bazı çağdaşlarımızca kötü karşılanıyor. Söz konusu dini inançlara göre, sadece Tanrı'nın sureti olan insan haklardan yararlanabilir ve bir ruh bahşedilen yegâne canlı türü olarak insanın, Tanrı'nın yararlan-

ması için onun hâkimiyetine bıraktığı canlılar olan hayvanlarla hiçbir ilgisi yoktur.

Bu düşünce tarzı, insanın tüm hayvanlığını, arkasındaki bilimsel desteğe karşın hâlâ reddetmektedir. Oysa insanın diğer türlerle birlikte sürekli evrim geçiren bir hayvan olduğu bugün bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Bu hayvanlık, insan türünün en yakın akrabası şempanzelerinkiyle bile mukayese edilemeyecek kadar kuvvetli bir bilgi işleme yeteneğine, çok güçlü bir beyne sahip olduğu gerçeğini yok saymaz. Bu ona kendi kültürünün ilkel hali olarak hayvan kültürlerinde ifade edilen den farklı bir "kültürel" davranış kazandırır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, insanın kültürel gelişimi başlı başına bir doğa olgusudur.

Kısacası, hayvan hakları kavramı, insan ile hayvan arasında varolan farklılıkları, farklı hayvan türleri arasındaki farklılıklardan daha fazla silmeyi asla amaçlamaz. Yaşam bilimlerinin ortaya çıkardığı pek çok benzerliği gizlemek de istemez.

Hayvanlara karşı daha iyi ahlaki tutum takınmak ve insanların onlara karşı ödevlerini

tanımlamak için bize düşen sadece hayvanlara bazı temel haklar tanımaktır; gerek tek tek bazı insanlardan gerekse bütün bir toplumdaki hayvanları koruyabilmek için bu haklar insanların haklarından bazılarını da kısmen kapsayabilir.

Özetle, tüm hayvan türlerinin insan hatası yüzünden yok olmama; tüm hayvanların öldürülmeme ya da fiziksel bütünlüklerine sebepsizce kastedilmeme; “duyarlı”, yani acıyı hissetme ve/veya duyguları deneyimleme yetisine sahip hayvanların insan hatası yüzünden acı çekmeme ve insanların gözetimi altındaki hayvanların esenlik içinde yaşama hakkı olmalıdır.

5. İnsani özgürlüğün temelinde yatan vicdan ve ahlaki sorumluluk dikkate alınarak bir başka itiraz daha dile getirilmelidir: Ne bir sözleşme yapabilir ne de bir sorumluluk alabilirken, hayvanlar hak sahibi olabilir mi?

Bu görüş, yalnızca hak talep edebilen ve karşılığında sorumluluk alabilen bilinçli ve

sorumlu canlıların hakları olması gerektiğini daha güçlü dile getiren ikinci bir düşünce tarzının tanımlayıcı özelliğidir. Kuşkusuz hayvanlar hak talep edemez, ahlaki sorumluluk taşımazlar. Ama bu durumda olan sadece onlar değildir. Toplumda, “yetersiz” addedilen insanlar da, örneğin komaya girenler, ağır zihinsel engelliler, ceninler ve bebekler bir sözleşme yapamaz, hak talebinde bulunamazken ve karşılığında onlardan sorumluluk almaları istenemezken bile belirli haklara sahiptirler.

Öncekine yakın ama farklı üçüncü bir yaklaşım daha vardır ki, o da hayvan haklarının olamayacağını savunur; çünkü haklar insan türünün bir yaratısıdır, bu tartışılmaz bir gerçektir, bu yüzden de haklar yalnızca insanlara uygulanabilir ya da uygulanmalıdır. Bu iddia mesnetsizdir, çünkü insan türü zaten kendisine yabancı olan varlıklara, örneğin “tüzel kişiler” olarak adlandırılan varlıklara ya da koruma altındaki türler ve yerler gibi başka varlıklara çeşitli haklar tanımıştır.

6. O halde mahkemede bu varlıkların haklarını savunmak için bir aracının müdahalesi gerekir mi?

Bu zaten az önce bahsettiğimiz “yetersiz insanlar” için de, gerçek kişiler dışındaki varlıklar için de geçerli bir kanun hükmüdür; ister gerçek ister tüzel kişi olsun, bir temsilci onların haklarını savunmak amacıyla mahkemeye müdahale eder. Bu hüküm, hayvanların haklarını talep etmek ve çıkarlarını savunmak için onları temsilen mahkemeye başvurabilen hayvan hakları savunucusu örgütlere de uzun süredir uygulanmaktadır. Bu durumda tüzel bir kişi aracı rolü oynar. Bu aracı, bireysel olarak her bir hayvanın (örneğin kime emanet edileceği konusunda) yararına kendini gösterebileceği gibi, bir türün yararına kolektif olarak da kendini gösterebilir.

7. İnsanın insan dışı varlıklara karşı ödevleri üzerinden değil de, insan dışı türlere tanınacak haklar üzerinden akıl yürütmek niye?

Hakların salt insanların yararına olmanın ötesinde genelleştirilmesinde ısrarcı olmak için şunu iddia edebiliriz: Kanun ne zaman bir kısıtlama getirir ya da insanoğluna diğer insanlara veya başka bir varlığa karşı yapması ya da yapmaması amacıyla bir ödev, bir sorumluluk yükler, işte o zaman bu insanlara ya da bu varlığa hukuken güvence altına alınan haklar verir. Haklar ve ödevler kesişir. Şayet bir fabrikanın bir nehri kirletmeme yükümlülüğü varsa ya da nesli tükenmekte olduğu için korumaya alınan bir bitkinin yok edilmesi yasaksa, bunlar bir çevre hakkı oluşturur: nehir için kirletilmeme, bitki için doğal ortamında varolma hakkı. Yasada yazan hak, yasanın getirdiği kısıtlama ve ödevlerin bir yansımasından ibarettir. İnsanların hayvanlara karşı ödevleri olduğunu söylemeyi tercih etsek bile, aslında hayvanların hakları olduğunu dolaylı yoldan kabul etmiş oluruz.

8. Hayvan haklarının temel gerekçesi tümüyle hayvan duyarlılığının göz önünde bulundurulmasına mı dayanmaktadır?

Hayır. Hayvan duyarlılığının göz önünde tutulması, merkezi sinir sistemine sahip hayvanlara verilen belirli bir hakkın temelini oluşturmaktadır: insan hatası yüzünden acı çekmemek. Bu hak, hayvanların acıyı hissedebildiği, hatta duyguları gerçekten yaşayabildikleri için insanların onlara acı ya da ıstırap çektirmesinin ahlak dışı olacağı gerçeğine dayanıyor. Hayvanlara tanınan bu hakka karşılık, insanların yalnız herhangi bir hayvana acı veya ıstırap çektirmeme sorumluluğu değil, aynı zamanda gözetimleri altındaki hayvanlarda yaralanma ya da hastalık sonucu doğabilecek acıları giderme yükümlülüğü de vardır.

Bu hayvanlar, örneğin çiftlik hayvanları ya da tutsak edilen yaban hayvanları ve tabii evcil hayvanlar üzerinde özellikle duralım.

İnsanoğlu tüm bu hayvanlara hakları olan esenliği sağlamalıdır, başka bir deyişle memnuniyet içinde yaşamalarına, yani güvenlik, doğal davranışlarını sergileme imkânı, ıstırap, korku ve üzüntü yokluğu yanında sağlık, yeterli rahatlık ve beslenme olanağı içinde bir hayat sürmelerine izin vermelidir. Şunu

vurgulamak gerekir ki, bu esenlik kavramı hayvanın durumunu işaret eder ve esenlik hakkı, hayvanın fizyolojik ve davranışsal gereksinimleri tam karşılanacak şekilde yaşama gereksinimine karşılık gelir.

Bunun dışında, tüm hayvanları ilgilendiren daha genel haklar da mevcuttur.

9. İnsanın sorumlu olduğu hayvanların haklarını gözetmesini anlıyoruz. Ya özgürce yaşayan yaban hayvanları, onlar ne olacak?

Yaban hayvanları dünyasında her hayvan kendi hayatı için, her tür ise hayatta kalmak için daima mücadele etti. Fakat insanın istilacı varlığı bu düzeni değiştirdi. Bugün gelinen noktada, değişen ve tehdit edilen yaban dünyada her türün insan hatası yüzünden yok olmama hakkı vardır. Bu müşterek hak, her türün, ekolojik dengenin temelini oluşturan geniş bir etkileşimler ağı içinde bir halka olduğu gerçeğiyle gerekçelendirilir. Doğrudan veya dolaylı, insan davranışının tetikleme-

siyle bir ya da birçok türün hızla (onlarca ya da yüzlerce yılda) yok olması biyoçeşitliliği azaltır, ekolojik dengeyi zayıflatır ve zincirleme bir reaksiyonla bir veya birden fazla türü, hayvanı ve hatta bitkiyi tehdit eder. Türlerin hayatta kalma hakkı, doğal ortamları korumayı kesinlikle şart koşar. Hayvan hakları ile çevre hakları birbirini bu şekilde tamamlar.

Sonuç olarak, tek tek her özgür yaban hayvanının, gereksiz yere kasten öldürülmemesi ve hatta fiziksel bütünlüğünü koruma hakkı vardır.

10. Fiziksel bütünlük hakkıyla kastedilen tam olarak nedir? Bu kavram yeni gibi görünüyor ve ilgi çekiyor.

Salt acı hissinin varlığına ya da yokluğuna dayanarak, hayvanlara saygı duymamızı sağlayan bir ahlak anlayışı kurmak, sonunda hayvan dünyasının, ahlaki özeni hak eden "duyarlı" hayvanlar ile bunu hak etmeyen "duyarsız" hayvanlar olarak ikiye ayrılmasına yol açar. Bir hayvan, bu canlı varlığın

acı duymadığı ya da hiç acı çekmediği bahanesiyle, sebepsiz yere yaralanamaz, sakat bırakılamaz ya da ona fiziksel bütünlüğünü bozacak şekilde kötü davranılamaz. O hayvana bir yaşam biçimi bahşedilmiştir, genellikle bizimkinden çok farklı olması bu yaşam biçiminin daha az saygıyı hak ettiğini göstermez. Hayvanların acı çekmediği zannıyla kimse eğlence olsun diye bir çekirgenin ya da sineğin kanatlarını, bacaklarını koparamaz veya hut bir solucanı parçalara ayıramaz. Bu hayvanlar bedenlerinin anatomik bütünlüğü ve organlarının fizyolojik tamlığı içinde hayatlarını sürdürme hakkına sahiptir. Bu durum, bazı köpeklerin kulaklarına ya da bazı atların kuyruklarına yapıldığı üzere, anestezi altında bile olsa, gereksiz yere zarar verilen “duyarlı” hayvanlar için de geçerlidir. Ama sadece acıya duyarlılığı dikkate almak yerine hayvanın fiziksel bütünlüğüne saygı kavramı üzerinde durmak, yaşamın ve onunla olan ilişkimizin doğası üzerine daha derinlemesine düşünmemizi sağladığından, ahlaki açıdan bakıldığında çok daha önemli görünmektedir.

İŖi daha da ileri götürüp bir bitkinin de fiziksel bütünlük hakkına sahip olduğunu belirtelim: Eğlence olsun diye ismin baŖ harflerini kalp içine alıp kazımak için bir ağaç kabuğunu özsuyuna varıncaya dek oymak kabul edilir bir davranıŖ değildir: AŖkın ağaca yaptığına bakın! Gezerken bitkilerin çiçeklerini koparmak ya da ağaç dallarını kırmak da kabul edilir davranıŖlar değildir. Hayvan ya da böcek, ağaç ya da bitki, bu canlıların doğanın onları yarattığı Ŗekilde yaŖamaya hakkı vardır.

Biraz daha ileri gidelim. Aklı baŖında hangi canlı, sırf nesne oldukları için, bir ustanın yaptığı tabloyu yırtmayı, bir heykeli kırmayı ya da herhangi bir sanat eserini bozmayı aklına getirir? Daha da anlamsız olan, ne olursa olsun, tanımını gereği hiçbir zaman eylemsiz bir nesne olmayan bir canlının "nedensiz" sakat bırakılabileceğinin dŖnlmesidir.

11. Genellikle insanların hayvanlara gösterdiği özenin hayvandan hayvana farklılık gösterdiğini gözlemliyoruz. Sizce bunun nedeni ne olabilir?

Hayvanın albenisinin birçok sosyokültürel ölçüte bağlı olarak kişiden kişiye değiştiği, söz konusu hayvanın benzerlik ve ilişkideki yakınlık derecesine bağlı olduğu doğrudur. Açıklayalım.

Her insan sevgi bağı, morfolojik benzerlik, bir anı ya da bir bilgi gibi kişisel ve öznel birtakım kıstaslara göre hayvanlara özen gösterir. Bu "ilgi", bir uçta tam empati diğer uçtaysa ilgisizlik ve hatta ret olmak üzere her türlü derece ve şekilde olabilir; aşırı duygusallıktan şiddetli paniğe, aynı ölçüde seyreden davranışların, az çok yoğun ve az çok kapsamlı güdülere dayanan davranışların kökeninde bu bağ yatar.

Bu çerçevede, hayvanlarla ilgili olarak, insanı merkeze alan ve giderek azalan derecelerde birtakım ahlaki yükümlülüklerle karşılık gelen ardışık halkalar halinde düzenlenmiş, "eşmerkezli daireler etiği" adını verebileceğimiz bir şeyin varlığından söz edebiliriz. Hayvana ilgi, doğasına ve yaşamına saygı, antroposantrizm (insanmerkezcilik)¹

1 İnsanın her şeyin merkezinde olduğunu iddia eden, ev-

ve antropomorfizmin (insanbiçimcilik) etkisiyle gitgide azalan bir merkezkaç kuvvetini izleyerek, hayvanına göre her birimizde farklı şekillerde ortaya çıkacaktır.

İnsanın hayvana karşı tavrı ülkelere, kıtalara, yüzyıllara, medeniyetlere göre açıkça değişmektedir. Bizimkinde öncelik çoğunlukla, insanla birlikte ortadaki halkada bulunan kedi ve köpeklere, yine aynı şekilde sıklıkla atlara ve bazen de büyük maymunlara verilir; sonrasında yaban hayvanlarından önce evcil hayvanlar, kuşlardan önce memeliler gelir. Onları balıklar, amfibiler, sonra da sürüngenler izler. Merkezden uzaklaştıkça, ilgi çekici halkalar yerini önce ilgi çekici olmayan halkalara, ardından da itici halkalara bırakır. Ahlaki yükümlülük duygusu yavaş yavaş azalır: Bu durum "üst" ve "alt", "habis" ya da "iyi", "güzel" ya da "çirkin" veya "pis", "zararlı" ya da "yararlı" diye tabir edilen hayvanlar arasında yapılan keyfi ayrımlara yansımaktadır. En dış halkada omurgasızlar

---

rendeki her şeyin insan için ya da ona hizmet için olduğunu savunan akım. (ç.n.)

yer alır. Onların durumu gariptir: Hem en çok göz ardı edilen hem de gezegendeki açık ara en kalabalık hayvan grubudur, ancak sadece besin (yumuşakçalar, kabuklular) veya musibet olarak (çoğu solucan ve böcek sokar, korkutur veya kirletir) bilinirler!

Böylece hayvanlar duyarlı, yakın, acınası, yardımcı, saygıdeğer canlı konumundan bir nesne hatta bir düşman konumuna geçerler.

Bir bakıma seçici ve izandan yoksun bu ahlak anlayışı çelişkili ve neredeyse tutarsız davranışlara yol açar. At eti tüketimiyle savaştan biri ("*Ben atları severim, onları yemem!*"), bu duruma karşı çıkan broşürlerini dağıttıktan sonra bir dilim kuzu etini zevkle yiyebilir. Sevgili köpeğinin itilip kakılmasına dayanamayan bir başkası, uçan kuşları öldürmek için ava çıkabilir ya da bir yabani tavşanı saçmaya boğabilir. Bir kedi ya da maymun üzerinde yapılan deneylere isyan eden bir diğeri milyonlarca fare ve sıçanın kaderine kayıtsız kalabilir.

Hayvan "haklarına" karşı çıkan tam da bu seçici ve akıldışı etikdir; hayvan haklarına saygı insanı diğer hayvanlara karşı empati,

merhamet ya da hiç olmazsa hoşgörü duymaya ve tüm kısıtlamaları, şiddeti ve zulmü yasaklamaya sevk eder.

12. Bir hayvanın öldürülmesini ya da fiziksel bütünlüğüne zarar verilmesini haklı çıkarabilecek zorunluluk dereceleri de yok mu?

Açıkçası zorunluluk derecelerini konuşmaya gerek kalmadan sayabileceğimiz çeşitli durumlar vardır.

Öncelikle her insan, her hayvan gibi, hayatını ve sağlığını korumak zorundadır. Öyleyse, bir hayvanın insanların ya da insan gözetiminde yetiştirilen hayvanların sağlığına ya da fiziksel bütünlüğüne karşı oluşturabileceği doğrudan bir tehdit, ona karşı kendimizi savunmak için başvurabileceğimiz akla yatkın başka çareler yoksa, o hayvanın öldürülmesini haklı çıkarabilir. Örneğin acil bir durum olabilir. Burada "nefsi müdafaa" diyebileceğimiz mutlak bir zorunluluk söz konusudur.

Istırabını dindirmek için başka hiçbir makul çözüm kalmadığında yaralı, hasta ya da ölüm döşeğindeki bir hayvanı, geçmek bilmeyen şiddetli acılarından kurtarmak için öldürmek meşrudur. Bu durumda merhametli bir ötenazi şarttır.

İster insan isterse insanın gözetimi altındaki etçil ya da hepçil (hem et hem ot yiyen) hayvanlar için olsun, sadece yemek amacıyla bir hayvanı öldürmek, bu hayvanın ölümü onu tüketenlerin hayatta kalmasını ve büyümesini sağladığı düşünülecek olursa haklı görülebilir. Ama öldürme işlemi hayvana acı ya da azap çektirmeden yapılmalıdır. Burada amaç beslenmektir.

Öngörülen yeni bilgileri başka yollarla edinmek mümkün değilse ve akılcı bir yaklaşımla bu bilgilerin insanların veya diğer hayvanların sağlığına ya da hayatta kalmasına katkıda bulunacağı umuluyorsa, biyolojik ya da tıbbi amaçla bir hayvanın yaşamına ya da fiziksel bütünlüğüne zarar vermek haklı görülebilir. Bu durumda, anestezi ve hatta ötenazi yapılırken acı ve ıstırap vermekten ka-

çınılmalıdır. Burada bilimsel veya tıbbi bilgi amaçlı bir zorunluluktan söz edebiliriz.

Bu örneklerin aksine, yalnızca eğlence ya da gösteri amaçlı yapıldığında, ya da içeriği ne olursa olsun salt bir zevkin tatmini uğruna yapıldığında, bir hayvanın öldürülmesi ya da fiziksel bütünlüğüne zarar verilmesinin asla haklı görülemeyeceğini belirtelim, çünkü burada insan yaşamı adına hiçbir gerçek zorunluluk yoktur.

13. Hayvanların duyarlılığından bahsederken bu duyarlılığın da derecesini sormak gerekmez mi?

Aslına bakılırsa bu duyarlılığın sadece derecesinin değil doğasının da açıklığa kavuşturulması gerekir. Tüm hayvanlar “duyarlı”dır çünkü hepsinin duyu alıcıları vardır: Örneğin ışık, ses, koku ya da temasa karşı duyarlıdır. Hayvan duyarlılığından konuşulurken genellikle acı duyabilmeleri kastedilir, oysa acıyı duyabilmek duyarlılığın belirtilerinden sadece biridir.

Duyarlılığın birinci derecesinde, bedene zararlı bir dış etkenin saptanması ister istemez bir kaçınma tepkisi yaratır. Buna nosisepsiyon¹ adı verilir; insanlar dahil, omurgalı omurgasız tüm hayvanlarda görülür.

Duyarlılığın ikinci derecesi, acıyı hissetme yeteneğiyle ayırt edilir. Bu, gelişmiş sefalik² sinir yapılarına sahip hayvanlara özgüdür; bütün omurgalılar (memeliler, kuşlar, sürüngenler, amfibiler ve balıklar) buna dahildir, ayrıca ahtapot ve kalamar gibi kafadanbacaklı yumuşakçaları ya da ıstakoz ve yengeç gibi onbacaklılar³ dahil bazı omurgasızları da bilimsel olarak bu gruba eklemek mümkündür.

Duyarlılığın üçüncü derecesinde ıstıraptan, yani ille de fiziksel acı hissiyle ilintili olmaksızın olumsuz duyguları hissetmekten bahsedilebilir. Herhangi bir fiziksel saldırı içermeyen üzüntü, kaygı, baskı gibi durumlarda gözlenebilir. Memeliler ve kuşlarda

1 Acının algılanması; insanın hayatta kalmasını sağlayan temel algılardan biridir. (ç.n.)

2 Beyne ait olan, orada gerçekleşen. (ç.n.)

3 Onbacaklılar ya da decapodlar kabuklular sınıfının karides ve yengeç gibi binlerce üyesini kapsayan bir gruptur. (ç.n.)

yerleşmiştir ve diğer omurgalılarda, hatta omurgasız kafadanbacaklı yumuşakçalarda da tespit edilmeye başlanmıştır.

Hayvanların duyarlılığında nörobiyolojik referans seviyelerini gösteren bu dereceler genel haklarının tanınmasına engel değildir, ancak uygulamada bu farklı dereceleri özellikle dikkate almayı gerektirir.

II

HAYVAN HAKLARI
KAVRAMINDAN
HUKUK KURALLARINA
NASIL GEÇİLEBİLİR?

1. Hayvan hakları kavramını geliştirmemiz uzun zaman aldı. 20. yüzyılda bu haklar etikteki kurucu metinlere konu olmuş mudur?

İnsan haklarından ayrı düşünölemeyen ve saygı gösterildikçe hümanizm yolunda önemli bir gelişme kaydedilen temel haklar fikrini hayvanlar açısından açıkça dile getiren ilk felsefi çalışmalara 1910'lerde İngiliz Henry Salt ve 1920'lerde Fransa'da André Géraud önyak olmuştur. Géraud, 1924 yılında, temelinde insan hakları bildirgesinden ilham alan, ancak evrensel ölçekte tasarlanmamış bir *Hayvan Hakları Bildirgesi* yayımlamıştır.

Burada, ulusal hukuk kurallarına aktarılmasını özendirmek adına evrensel ölçekte bir ahlaki değerler tüzüğü olarak kodlanmış

hayvan haklarının esasını özetleyecek bir belge oluşturmak fikriyle yola çıkılmıştır.

1978 yılında, Georges Heuse'nin başkanlık ettiği Uluslararası Hayvan Hakları Birliği'nin girişimiyle ve aralarında Alfred Kastler, Théodore Monod, Louis-Vincent Thomas ve Jean-Claude Nouët gibi profesörlerin de bulunduğu pek çok Fransız bilim insanının katkılarıyla Paris'te, UNESCO'da *Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi* ilan edildi. 1989 yılında gözden geçirilmiş ikinci bir versiyonu Cenevre'de yayımlanıp UNESCO Genel Müdürlüğü'ne sunuldu.

Hayvan yaşamının önemi ve ona saygı duyulup korunması zorunluluğu yanında, insan ile çevresinin birbirine bağlılığı da, salt insan çıkarlarına dayalı bir bakış açısıyla olsa bile, 1982 yılında BM'de *Dünya Doğa Sözleşmesi* ile kabul edildi. Giriş kısmında özetle şunlar belirtiliyordu: "Her yaşam biçimi, insan için yararı ne olursa olsun benzersizdir ve saygı görmeyi hak eder ve canlı organizmalara bu gerçek değeri tanımak amacıyla insan bir ahlaki davranış yasasını kendine rehber edinmelidir."

Bütün bu metinler, özellikle Avrupa'da, hayvanların korunmasına ilişkin düzenlemelerdeki birçok gelişmeye esin kaynağı olmuştur; üstelik ilkelerinden bazıları, 21. yüzyılın pek çok önemli sözleşme ve bildirisinin kimi maddelerine özünde hiç de yabancı değildir. Özellikle *Çevre Sözleşmesi*'nin giriş kısmında ve 1 ila 5. maddelerinde, Mart 2005'te Fransız anayasasına dayandırılan sözleşmede ve UNESCO'nun Ekim 2005'te benimsediği *Evrensel Biyoetik ve İnsan Hakları Bildirgesi*'nin özellikle giriş bölümünün 10. paragrafı ile 17. maddesinde bahsi geçmektedir.

2. Merkezi sinir sistemiyle donatılmış hayvanların acıya duyarlılığı ve insan hatası yüzünden acı çekmeme hakkı hukukta nasıl ele alınmıştır?

Bir varlığın acı çekebildiği ya da tam tersine zevk alabildiği noktadan itibaren, yasal olarak korunması gereken özel haklarının olduğu açıktır.

Bu belirginliğe rağmen, hayvanlardaki bu duyarlılık hukuk nezdinde ancak çok sonraları tanınmaya başlamıştır.

Hayvan duyarlılığı, Fransız ulusal hukukunda, 10 Temmuz 1976 tarihli ve 76-629 sayılı yasanın 9. maddesinde açıkça tanınmıştır. Bu madde, Köy Kanunu'nda "tüm hayvanların acıya duyarlı varlıklar" olduğunu ve sahiplerince bu duyarlılıklarına özel özen gösterilmesi gerektiğini belirten L.¹ 214-1 sayılı maddeyle birleştirilmiştir.

Aynı yasanın hayvanlara yönelik kötü muameleyi yasaklayan L. 214-3. maddesinde de bu duyarlılık belirtilmiştir. Bu maddede şöyle denmektedir: "Çiftliklerdeki çeşitli yetiştirme, ağıla alma, taşıma ve kesim tekniklerinden kaynaklanan suiistimaller ya da hayvanlar üzerinde yapılan bilimsel deneyler sırasında acı çekmelerinden kaçınılması için alınacak özel önlemler [...] Danıştay (Conseil d'État) kararlarında belirtilmiştir." Öte yandan bu duyarlılık, Ceza Kanunu'ndaki 521-1. maddede, "hayvanlara karşı gerçekleştirilen

1 L. ya da Disposition Légale: yasal düzenleme. (ç.n.)

ağır cinsel istismarlar ve zulüm eylemleri" ifadesi ve 654-1. maddede "bir hayvana yönelik kötü muamele" ifadesi altında dolaylı olarak tanınmıştır.

Ancak hayvanlara acı çektirmekten kaçınılması için yazılan bu metinlerin sırf omurgalı evcil hayvanlar ile vahşiyken evcilleştirilenler ya da esaret altında tutulanlar için geçerli olduğunu belirtmeliyiz. Bu maddeler özgür yaban hayvanlarına uygulanamaz; bu hayvan kategorisini ilgilendiren tek yasa olan evre Kanunu'nda bu hayvanlara ne alenen ne de zımnen herhangi bir duyarlılık tanınmıştır.

3. Yasanın insanın gözetimi altındaki tüm omurgalı hayvanlara karşı her türlü acıyı sonlandırmaya zorladığını yine de söyleyebilir miyiz?

Tam olarak söyleyemeyiz. Ne yazık ki, yasal hükümler, zorunluluğu tartışılır dinsel, kültürel ya da tarımsal gelenekler yüzünden hayvanların uğradığı bazı acı verici uygulamalar için istisnalar getiriyor.

Örneğin, Ceza Kanunu'nun 521-1. maddesi, evcil bir hayvana yönelik ağır istismarları ya da zulüm eylemlerini, süregelen bir yerel geleneğe dayandırılabilmesi boğa güreşlerinde ya da süregelen bir geleneğin oluşturulabilmesi bölgelerdeki horoz dövüşlerinde kullanılmaları halinde cezadan muaf tutar. Bu konunun ayrıntılarına daha sonra döneceğiz.

Yine örneğin, hayvanların öldürülmeden önce bayılmasını zorunlu tutan Köy Kanunu'nun R.¹ 214-70. maddesi, ritüel kesimleri bu yükümlülükten muaf tutar.

Şunu da belirtelim ki, tüketim amacıyla yetiştirilen hayvanların öldürülmesi için öngörülen hükümler sırf "sığır, koyun, keçi, domuz, at, kümes hayvanları, tavşanlar ve yetiştirilen av hayvanlarını" kapsar.

Dolayısıyla, (üstelik omurgalılar gibi acıya duyarlı oldukları kabul edilmesine karşın) çiftlik balıklarının soluk alamadıkları için uzun süre acı çekmesine göz yumulmaktadır.

1 R. ya da Disposition Réglementaire: resmi düzenleme. (ç.n.)

Boğa greşlerinde kullanılan yetişkin genç boğaların hiçbir anestezi yapılmadan iğdiş edildiklerini de belirtelim. Denetim altında tutulmayan sürülerdeki genç sığırlara uygulanan boynuz kesme işlemleri de anestezi yapılmadan gerçekleştirilmektedir; dahası, bir haftalıktan küçük domuz yavrularının uyuşturulmadan kesilmesi, yavru köpeklerin kısırlaştırılması, dişlerinin törpülenmesi, kuyruklarının kesilmesi, 16 Ocak 2003 tarihli kararnameyle onaylanmıştır.

4. Son zamanlarda yaygınlaşan hayvan esenliğı kavramından Avrupa mevzuatında ve bazı ulusal yönetmeliklerde söz edilmeye başlandı mı?

Daha önce de belirttiğimiz gibi, acı yokluğu, hayvan esenliğini oluşturan etmenlerden sadece biridir, ancak insan gözetimi altında yaşayan hayvanların esenliğini temin edebilmek için başka kriterler de dikkate alınmalıdır.

İlk kez Avrupa Birliğı hukuku, İngilizce "*animal welfare*" başlığı altında, önce 2 Ekim 1997 tarihli Amsterdam Anlaşması ek pro-

tokolünde, ardından endüstriyel çiftçilik tekniklerine tabi hayvanların korunmasını içeren yönetmeliklerde, hayvanları koruma konusuna açıkça değindi.

Fransızca metinlerde ise hayvan esenliği konusuna ancak son zamanlarda değinilmeye başlanmıştır.

Fransa'daki yönetmelik, hayvanların esenlik hakkına ancak, Avrupa Birliği'nin bütün üye ülkeleri bağlayan bir yönetmeliğini çevirmek ya da bir yönergeyi aktarmak gerektikçe atıfta bulunmaktadır.

Örneğin, Köy Kanunu'nun hayvan nakliyatını hükme bağlayan R. 214-55. maddesi, "yolculuğun her anında, taşınan hayvanın korunması ve esenliğinden sorumlu nitelikli bir konveyörün varlığını" şart koşar.

Bu noktada vurgulamak gerekir ki, Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü (OIE), 2008 yılında yayımlanan *Kara Hayvanları Sağlık Kodu*'nda, hayvanın durumuyla ilgili olarak esenliği tanımlar, bu tanıma göre çeşitli kriterler getirir ve üreme koşulları, bakım ve iyi muamele (tek başına esenliğe ulaştıracak araç) gibi, hayva-

nı esenliğe ulaştıran araçları sıralar. İngilizce-Fransızca sözlüklerde “welfare” teriminin sadece esenlik (*bien-être*) değil, aynı zamanda mutluluk olarak da çevrildiğini hatırlatmakta fayda var; bu da gösteriyor ki hayvanın zihnen de memnun olması önemlidir.

5. Hayvanların korunmasına ilişkin yönetmeliklerde öngörülen somut önlemlerle hayvanların esenliğini gerçekten sağlamak mümkün mü?

Hayvanların iyi beslenmesi, güvenlik ve sağlıkları genel olarak sağlanabilse bile, doğal davranışlarını tümüyle sergileme imkânı, hayvan rahatlığı, doğal biyolojik ritimlerine saygı, negatif hislerin yokluğu nadiren sağlanır. Koruma başlığı altında öngörülen önlemler, zootekninin¹ üretim standartlarına çok fazla bağımlı olduklarından, esenliği sağlamaya gerçekten uygun önlemlerin çok altında kalmaktadır. Bu önlemler sıklıkla aşırı

1 Üretim, yetiştirme, ıslah ve koruma konularını ele alan, hayvan besiciliği ve yetiştiriciliğiyle ilgilenen bilim dalı. (ç.n.)

genel kalmakta, yetiştirilen türlerin ya da ırkların kendine özgü ihtiyaçlarının tamamına yeterince uygun olmadıkları görülmektedir.

6. Yine de hayvanların esenliğiyle ilgili yönetmeliklerde her bir hayvan türü için şimdiden getirilmiş belli bazı açılımlar yok mudur?

Aslına bakılırsa, fizyolojik ve davranışsal zorunluluklar türe, hatta ırka, cinsiyete ve yaşa göre farklılık göstermektedir.

Hayvanların esenliğinin değerlendirilmesi, bağımsız uzmanlarca yapılması gereken ince etnolojik çalışmalardan geçer. Bu çalışmalar tüm türler ve tüm hayvancılık sınıfları için bir sonuca varmaktan çok uzaktır.

Ayrıca şu anda sadece birkaç Avrupa yönergesi ve bakanlık kararı tavukgiller, domuzgiller, sığırgiller ve danagiller için belirli esenlik standartları öngörmektedir.

Ancak tekrar vurgulayalım, “esenlik standartları” denen bu normlar, üretim maliyeti açısından kabul edilebilir olması amacıyla çok

sınırlı tutulmuştur. Bunlar, hastalık ve ölüm oranlarına ağırlık vererek, verimliliği etkileyen hayvan hastalıklarının ardındaki belirtileri ortaya çıkaran zootekni normlarıdır.

Bu mevcut düzenleyici normlar hayvanların esenliğinin tüm bileşenlerini tam olarak sağlamaz. Birçok örnek bu eksikliğe işaret eder. 1 Şubat 2002 tarihli kararname, dört ya da beşi birlikte dar bir kafeste yetiştirilen “yumurtlayan tavuklar için asgari standartları” ortaya koyar; bu “koruma” başlığı altında, 5. madde, her bir tavuğa, yüzeyi 550 cm (yani bir A4 kâğıdı ebadından daha küçük) ve yüksekliği 35-40 cm olan bir yaşam alanı bahşetmektedir! Sonuca varmamızı sağlayabilecek son bir örnek: 23 Ekim 2001 tarihli ve 2001/88/CE sayılı Avrupa Birliği Yönergesi, domuzların “çukur kazan” hayvanlar olduğunu ve “sahip oldukları sınırlı alan yüzünden esenliklerinin tehlikede olduğunu” belirten Avrupa Komisyonu Bilimsel Veterinerlik Komitesi'nin görüşüne atıfta bulunurken, domuzların korunmasıyla ilgili asgari normları belirleyen 16 Ocak 2003 tarihli Fransız karar-

namesinin 3. maddesi, domuzlara ağırlıkları oranında, örneğin 80 kg gelen bir hayvana 1/2 m²'den daha az bir alan tahsis etmekte ve üzerinde yetiştirilecekleri beton zeminin özelliklerini belirtmektedir.

7. Hayvanların gereksiz yere öldürülme ya da bütünlüklerine zarar verilme hakkı da hukuka taşındı mı?

Fransız hukukunda, özellikle Ceza Kanunu'nun, bir hayvanın istemeden ölümüne veya yaralanmasına yol açan eylemleri cezalandıran R. 653-1. maddesi ile yine Ceza Kanunu'nun, hiç gerek yokken bir hayvanı isteyerek öldürmeyi cezalandıran R. 655-1. maddesinde, dolaylı da olsa hukuka taşınmıştır.

Ancak bu maddeler sadece evcil ya da evcilleştirilmiş hayvanlar ile esaret altındaki yaban hayvanlarını kapsamaktadır. Özgür yaban hayvanlarını kapsamaz.

8. Özgür yaban faunayı unutmayalım tabii. Türlerin yaşam hakkı ne olacak?

Türlerin insanoğlu yüzünden yok olmama hakkının tüm dünyada geçerli temel bir hak olduğunu söyleyebiliriz.

Doğadaki türlerin ve nesli tükenme tehdidi altındaki türlerin korunmasına ilişkin (Bern, Rio, Ramsar, Bonn, Canberra ve Cenevre Sözleşmeleri gibi) ve yaban hayvanlarının ticaretine ilişkin (Washington Sözleşmesi, CITES¹) uluslararası sözleşme, anlaşma ya da paktlarda bu hak dikkate alınmaktadır. Ticari balıkçılık Avrupa Birliği yasaları ile uluslararası ve ulusal metinlere tabidir.

Kendi doğal ortamlarında serbestçe yaşıyan yaban hayvanlarının acıya duyarlılığını zaten tanımayan yasa ve yönetmelikler, bu hayvanlarla yalnızca nüfuslarının etki gücü ve kalıtsal yönetimi bakımından ilgilenir. Sonuçta bu hayvanlar, ait oldukları tür, aşağıda listelenen üç resmi sınıftan birine kayıtlıysa ancak hukuki bir konu haline gelirler.

• Bölgesel, ulusal ya da uluslararası düzeyde, tehdit altında olup tamamen ya da

1 Nesli Tükenme Tehdidi Altındaki Fauna ve Floranın Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme.

kısmen korunması gereken ya da yumurtalarının alınması yasaklanan türler listesinde olabilirler.

- Bu listeler, Çevre ve Tarım Bakanlıklarının, koruma altındaki yaban hayvanları ya da belirli bir hayvan grubu için, türlerin korunmasına ilişkin kuralları belirleyen ve tüm ülke topraklarını ya da denizaşırı bir bölgeyi ya da belirli bir biyotopu (deniz) ilgilendiren çok sayıda ortak kararının ek kısımlarında belirtilmiştir.

- Yılın belirli zamanlarında, belirtilen gereçlerle ve muhtemelen boy ve kota sınırlamasına tabi olarak avlanmalarına ya da tutulmalarına izin verilen türler listesinde olabilirler. Bu hususlara Çevre ve/veya Tarım ve Balıkçılık Bakanlıklarının aldıkları pek çok kararlar açıklık getirilmiştir. Profesyonel Fransız balıkçıların 2007 yılında 350.000 tondan fazla tuzlu su balığı avladığını da belirtelim.

- Son olarak, esasen tarım ve avcılık için "zararlı" denen türler listesinde olabilirler.

Fransa'da, bu listelerden hiçbirine dahil olmayan özgür yaşayan tüm diğer yaban

hayvanları, sadece Medeni Kanun'un 714. maddesiyle "kimseye ait olmayan şey", Roma hukukuna göre "*res nullius*"¹ olarak değerlendirilmekle kalınmaz, daha da vahimi, yasal olarak hiçbir varlıkları yoktur. Sürüngenler, amfibiler, pek çok balık, sayısız omurgasız ve bazı memeliler; çok sayıda olmalarına rağmen bunların hâlâ bir "hiç" olarak görülmesi iki misli kabul edilemez bir düşüncedir, çünkü hayvanlar "şey" değildir ve varolmak için "birine ait" olmaları gerekmez!

Şunu da belirtelim ki, hayvan türlerinin hayatta kalması, bir yandan yakalananların fazlalığına ve yok edilmesine, diğer yandan içinde yaşadıkları ve tamamen uyum sağladıkları, rasgele gen mutasyonları ile çevre tarafından doğal ayıklanma arasındaki etkileşimlerle şekillenen doğal ortamların niteliğine doğrudan bağlıdır. Ve bu alandaki bulgular daha da ürkütücü, gelecek açısından çok kaygı vericidir.

---

1 Lat. Kimseye ait olmayan. (ç.n.)

9. Bu saptama hangi öğelere ve somut örneklere dayandırılabilir?

19. yüzyıldan beri süregelen yaban hayvanı katliamları, aşırı tüketim, kirlilik ve doğal alanların tahribi, insan çevresine verilen zararlar, yeni epizootik ve epidemik hastalıkların ortaya çıkışı, insanoğlunun biyolojik dengelere saygı göstermemesiyle büyüdü. Bunun ana nedenlerinin başında da demografik genişleme, tarım arazilerinin genişlemesi, aşırı kentleşme ve sanayileşme geliyor.

Toplamda bine yakın hayvan ve bitki türü insan faaliyetleriyle çoktan yok oldu ve en az on yedi bin başka tür de yakın gelecekte yok olma tehlikesi altında. UICN'nin (Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği) son tahminlerine göre, orta vadede böceklerin 3/4'ü, kabukluların 4/5'ü, amfibilerin 1/3'i, memelilerin 1/4'i, kuşların 1/8'i ve sürüngenler ile tatlı ve tuzlu su balıklarının önemli bir kısmı yok olma tehlikesiyle karşı karşıya. Bahsi geçen yaklaşık iki

milyon hayvan ve bitki türünün üçte biri ile yarısı bu yüzyılın sonuna kadar yok olabilir.

Türlerin insan eliyle yok olma oranı hızla artmakta. Bu oranın, günümüzde, *Homo sapiens*'in ortaya çıkışından önceki zamana göre bin kat daha hızlı olduğu tahmin ediliyor: Farklı bir zaman ölçeğinde gerçekleşen jeolojik, volkanik, meteorittik ya da iklimsel afetler gibi dünya tarihindeki büyük krizler sırasında meydana gelen kayıpların bile bu azalmanın yanında yavaş kaldığı düşünülürse, bu hızla hiçbir şey karşılaştırılmaz. Bu büyük krizler sırasında, türlerin %20-60'ı kaybolduysa, bu kayıplar, birkaç yüzyıla hatta sadece birkaç onyıla değil, yarım milyon ila yedi milyon yıllık bir süreye yayılmıştı. Üstelik tarihteki felaketler, daha iyi uyarlanan türlere, kök salıp yaşamın çeşitliliğini sürdürmeleri için zaman bile tanımıştı. Mevcut krizde türlerin, doğanın hızlı değişimine uyarlanacak şekilde kendilerini dönüştürmeleri için "biyolojik" zamanları yoktur: Devamını getiremeden öylece yok olup gidecekler. Soyu tükenmiş tüm türlerin kalıcı olarak ve geri döndürülemez bir biçim-

de dünyadan silinip gittiğini hatırlatırız. Bu konuda insan türünün sorumluluğu çok büyüktür. İnsan, hayvan türlerini bu dünyadan silerek, yaşam tarihinin seyrini ve aynı zamanda evrimin seyrini sonuçlarını öngöremeyeceği biçimde değiştirmektedir.

10. Ama hayvan türlerinin hayatta kalmasını sağlama rolünü üstlendiklerini iddia eden kuruluşlar var; doğa koruma alanları, hayvanat bahçeleri, akvaryumlar gibi. Hayvanat bahçeleri iddia ettikleri gibi hayvan türlerinin hayatta kalması için kurulmadılar mı?

Adından da anlaşılacağı üzere doğa koruma alanları, doğanın insanın yıkıcı eylemlerinden korunduğu bölgelerdir. Doğanın dengesine saygı duyulur; ister av ister avcı olsun, her tür kendi rolünü oynar.

Yaban hayvanlarını esaret altında tutan kuruluşlar içinse durum farklıdır. Bunlar doğanın bir parçası değildir, doğadan yalıtılan hayvanların topluca sergilendiği yerlerdir.

20. yüzyılın ortalarına kadar, dünyanın her yerinde, sayısız yaban hayvanının kendi doğal ortamında yakalanmasından sorumlu olan bu kuruluşlar, yalnızca esaret altında çoğaltılan hayvanları tutmaya çalışmaktadır. Ancak, özellikle nesli tükenme tehdidi altındaki hayvanlar için, mecburen az sayıdaki damızlık üzerinde çalışmaktadırlar. Nihayetinde, genetik yalıtımın etkisiyle, nüfus genetiği yasalarına göre, bu az sayıdaki hayvanın çocuklarında kaçınılmaz olarak kalıtsal mirastaki belirli genlerin sıklığını artıran kaymalar ortaya çıkacaktır. Hem iklim, sağlık, beslenme koşullarıyla hem de ataları olan vahşi türlerden –bir evcil köpeğin kurttan ve yahut bir evcil koyunun yaban koyunundan olabileceği kadar– farklı türlerin oluşumuna son veren bu kurumların yapay ortamındaki esaret yaşamı tarzıyla uyumlu mutasyonlar doğal ayıklanmayla sabitlenir. Hayvanat bahçelerinde tutulan hayvanlar zaten doğadan dışlanmıştı, çünkü rollerini köklerinin ait olduğu kendi doğal mekânlarında oynayamazlar; sonradan türetilmiş türler de genetik

miraslarının uygun olmaması yüzünden dışlanacaktır.

Öte yandan, birkaç nadir durumda, esaret altında doğan hayvanları doğal ortamlara kalıcı bir şekilde geri salmaya yönelik girişimler, salınan hayvan sayısının azlığı, avlanmayı, araştırma ve besin seçmeyi öğrenmede yetersizlik, yerel türdeş canlıların reddetmesi, fizyolojik kırılganlık gibi çeşitli nedenlerle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Genel olarak bakıldığında, canlı hayvan koleksiyonlarını halka açık sergileyen kuruluşlar, ne kadar geniş olurlarsa olsunlar, dekorları ne kadar sofistike görünürse görünsün, nesli tükenme tehdidi altındaki bazı türlerin bazı bireylerini, o da ancak kısa süreliğine, koruyabilirler yalnızca. O numuneler de zaten insanın nasıl koruyacağını bilmediği doğal bir ortamın telafisi mümkün olmayan bir şekilde yok olan türlerinin kalıntılarıdır.

11. Bu saptama oldukça korkutucu doğrusu. Ancak hayvan türlerinin böyle hız-

**la yok olmasının ne gibi sonuçları var?
İnsanoğlu da bu durumdan etkilenir mi?**

Özellikle 20. yüzyıldan itibaren insanoğlu, gezegen yaşamının seyrini bilinçli ve ciddi bir şekilde altüst ederek, doğal dengeleri “domino” etkisiyle bozarak biyoçeşitliliğe karşı büyük bir suç işlemektedir.

Büyük yırtıcıların silinmesi, karada yaşayan omurgalıların dörtte birinin ortadan kaldırılması, tek bir türün –bu sözgelimi arı gibi tek bir böcek türü bile olsa– hızla yok olması ciddi sonuçlar doğuracaktır. Bu sonuçlar kısmen öngörülemez bile olsa, bunun biyolojik ve ekonomik maliyetinin çok ağır olacağı kesindir.

İnsanın sergilediği yırtıcılığa daha geniş bir açıdan baktığımızda, verdiği büyük zarardan korkuyoruz. Karasal alanın sadece altıda birini kaplayan tropikal ormanlar karasal yaşamdaki en büyük zenginliği ve çeşitliliği oluşturur. Ama insanoğlu bu ormanların elli hektarını bir dakikada yok etmektedir. Böyle giderse yarım asır sonra bu ormanlardan eser kalmaya-

cak. Kovulduğumuz ve kovulmaya da devam ettiğimiz cennet diyar efsanesi işte bu noktada somutlaşarak gerçek bir boyut kazanıyor.

İnsanoğlu tropikal denizlerdeki mercan resiflerini ciddi şekilde tahrip etti ve sonlarını getirecek olan küresel ısınmaya davetiye çıkarttı. Oysa sadece 280.000 km² alan kaplayan bu mercan resifleri aynı zamanda deniz yaşamında çeşitliliğin en fazla olduğu havzadır. %20'si telafisi imkânsız bir şekilde yok edilmiş olan bu mercanların %70'i bu yüzyılın sonunda yok olma tehlikesiyle karşı karşıya.

Yoğun endüstriyel balıkçılık açısından bakıldığında, okyanus derinliklerinde bile yapılan aşırı avlanma sonucu, onlarca balık türü bu yüzyılın ilk yarısında yok olacak.

Ne zaman ki bir tür, ticareti yapılamayacak kadar nadir ve koruma sınıfına girecek hale gelirse, yasal satışları bir yasak gelene kadar artış gösterir ve sonrasında da yasadışı satış fiyatları alır başını gider. Yaban hayvanı ticareti, dünyadaki en büyük yasadışı ticaret pazarında, uyuşturucu satışından sonra ve silah satışından önce, ikinci sırada yer almak-

tadır. Bir hayvan türü ne kadar nadir olursa o kadar cazip olur, fiyatlar da süs hayvanları, hayvan başı süslemeleri, kürk ve diğer giyim kuşam aksesuarları, mücevher ve sanat objeleri satın alan, egzotik mutfakları tadan ya da sözde geleneksel ilaçlardan medet uman zengin amatörler ya da koleksiyon tutkunları arasında alıcı bulacak kadar yükselir.

Tüketicilerin bu nadirliğe akla ziyan fiyatlar önermesi türlerin yok olmasını daha da hızlandırıyor.

İnsanlığın insan dışı türlere dayattığı koşulların yıkıcı karakterinden nasıl olur da korkulmaz? İnsanlar arasındaki kitlesel katliamların da aynı şekilde 19. yüzyıldan 20. yüzyıla hız kazanarak şiddetlendiğini de tarih hatırlayacaktır muhakkak. İki dünya savaşında ve Avrupa, Asya ile Afrika'da gerçekleştirilen soykırımlarda yüz elli milyondan fazla, yani şimdiki insan nüfusunun %2'si kadar insan yok olmuştur.

İnsanoğlu aşırı şiddet uygulamakta, bundan da bütün canlılar ve hatta gezegen acı çekmektedir.

12. Tüm bu ekolojik değerlendirmeler ve tarihsel hatırlatmalar çok çarpıcı ama bizi amacımızdan, hukuk alanından uzaklaştırmıyor mu?

Hayır, bilakis durumu çok somut biçimde gözler önüne seriyor. İnsan türü, hayatta kalmak istiyorsa, uyguladığı şiddeti ve doğal kaynakları tüketme biçimini dizginlemek zorunda; yoksa kendi sonunu getirecek. Önünde sadece iki yol var: hukuk ve eğitim. Açıkçası bugün ikisi de oldukça ihmal ediliyor.

13. Fransa'da mevcut hayvanları koruma yönetmeliklerinin uygulanmasına ilişkin ne gibi bir saptama yapılabilir? Bunları kim düzenliyor?

Bu konudaki yetkili bakanlıklar Tarım ve Ekoloji Bakanlıklarıdır. Laboratuvar hayvanlarının yanı sıra, çiftlik hayvanları ile süs hayvanları, yani evcil hayvanlar, Tarım Bakanlığına bağlıdır. Özgür ya da esir yaban hayvanları ise Ekoloji Bakanlığına bağlıdır,

bunlara (koruma altında ya da değil) tüm fauna, av hayvanları, zararlı denilen türler, hayvanat bahçelerinde, sirklerde ve benzeri diğer kuruluşlarda esir tutulan hayvanlar dahildir.

Her bir bakanlık kendi yetki alanı içinde yasalar, kararnameler ve talimatlar yayınlar; ama bazı alanlar İçişleri, Sanayi, (gümrük ya da yolsuzluklar dolayısıyla) Maliye gibi birçok başka bakanlığın katılımını gerektirebilir; mesela deney özgür yaban hayvanlarını ilgilendirdiği için Ekoloji Bakanlığını gerektirir, ritüel kesimse İçişleri vb bakanlıkları ilgilendirir. Bu bakanlıkların uluslararası anlaşmaların yanı sıra uluslarüstü metinleri, Avrupa'da geçerli yönerge ve yönetmelikleri yürürlüğe koymasını gerektirdiğini de ekleyelim.

Bakanlıklara düşen görevlerin geleneksel dağılımını nedeniyle, türlerin korunması kadar hayvanların korunması da tek elden yürütülmez. Bakanlıkların yetki sahaları birbiriyle çakışır, hatta hedefleri bile çelişkili olabilir: Tarımda hayvanların yoğun üretimi onların esenliğine karşıttır; ekolojide faunanın

korunmasını ve avlanmasını aynı alt-birim yönetir. Öyle ki, ister hayvanları koruma bürosu olsun ister yaban flora ve fauna bürosu, en yüksek idari hizmetlerin ne yetkesi ne de her şeyden önemlisi, amacı hayvan sömürüsü olan idari yapılar karşısında bağımsızlığı vardır. Personel ve araç yetersizliğinden bahsetmiyoruz bile. Bu durum ister istemez denetlemeleri ve etkinliklerini etkiler.

14. Biraz da denetimlerden bahsedelim. Bu denetimleri uygulamaktan kim sorumlu?

Harfiyen uygulanmadıktan sonra, metinler ne kadar çok olursa olsun hiçbir işe yaramaz gerçekten.

Denetim sistemi son derece karmaşıktır. Çünkü hayvanların veya türlerin korunması, her biri ayrı bir denetim gücüne sahip farklı bakanlıkları ilgilendirebilir. Bu durumda çok sayıda denetim organı bir arada bulunur; alanları özeldir ya da iç içe geçer. Güçleri, basit bir inceleme raporundan, suçlama ya da tutanak tutulmasına kadar uzanır; görevleri

kalıcı ya da geçici olabileceği gibi, faaliyet alanları da bölgesel ya da ulusal çapta olabilir. Jandarmaya ya da ulusal polis teşkilatına bağlı adli kollukların yanında, veterinerlik hizmet müdürlüklerinden veteriner-müfettişler bulunur; bu müfettişler düzenli aralıklarla denetim yapmakla yükümlüdür.

Denetleyiciler arasında, köy korucuları ile belediyeye bağlı zabıtalardan yanı sıra, Tarım Bakanlığının üst düzey teknisyenleri, tarım ve çevre mühendisleri, orman ve su işlerinde çalışan mühendisler, Ulusal Avcılık ve Yaban Fauna Bürosu bekçileri de yer alır. Son olarak, Avrupa Komisyonu, OAV (Gıda ve Veterinerlik Bürosu) aracılığıyla, diğer üye ülkelerde olduğu üzere, ulusal topraklarda, özellikle çiftlikler, mezbahalar ve gümrük kapılarındaki nakliyeler dahil olmak üzere bazı denetimler yaptırır.

15. Neyi hangi sıklıkla denetlemektedirler?

Her şeyi denetlemek gerekir ya da gerekirdi: hayvan yetiştirilen ve üretilen işletmeler,

ağıllar, hayvan taşımacılığı, mezbahalar, laboratuvarlara hayvan veren tedarikçiler, deney merkezleri, petshoplar ve deney yapanlar; hayvanat bahçeleri, sirkler vesaire, faunanın biyoçeşitliliğine verilen zararlar, yabani ve evcil hayvan ticareti, barınaklar. Denetimler hayvanların durumu, idari evraklar ile sağlık belgeleri ve tesislerle ilgilidir. Özellikle yasal yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediğine, ruhsatların ya da yeterlilik sertifikalarının alınıp alınmadığına bakılır.

Bazı denetimler az çok idarelerin önceliğine göre yürütülür, diğerleri ihbarlar ya da şikâyetler üzerine yapılır. Ancak sağlık nedenlerinden ötürü, örneğin bir salgın sırasında, olağandışı ama kitlesel ve acil denetimler de yapılabilir.

Teslim edelim ki, denetim yapan kurum sayısı hayli çok: Örneğin, sadece tüketim amaçlı yetiştirilen hayvanlar için 500.000 kurum var. Müdahale alanlarının sayısı, ihlallerin çeşitliliği işi zorlaştırıyor, söz konusu hayvan sayısının hatırı sayılır miktarda olması da cabası; besi, ev, laboratuvar hayvanlarının-

dan tutsak hayvanlara toplamda bir milyara yakın hayvandan söz ediyoruz.

16. Bu koşullar altında denetimlerin veriminden endişe etmek gerekmez mi?

Sadece az önce sıraladığımız nedenlerden ötürü değil, aynı zamanda personel eksikliği ve uzman denetim kuruluşlarının dağınlığından ötürü de bu denetimler yetersiz kalıyor.

Avrupa'da bu konuda çıkan çok sayıda yönerge ve tavsiye kararına karşın, hayvanlar, ister demiryolu ister kara ya da denizyoluyla olsun, kabul edilemez koşullar altında, uzun mesafelere taşınmaktadır.

Yaban hayvanı trafiğiyle ise Bütçe Bakanlığının bünyesindeki gümrük hizmetleri, kamu hesapları ve kamu hizmeti birimleri ilgilenir; gümrük memurları dikkatlidir, gelgelelim hem havaalanlarında hem limanlarda, fark edilmesi çoğu zaman güç olan çok sayıda ihlal karşısında bunalmaktadırlar. Koruma altındaki pek çok türün bilimsel olarak tanınması üzerine CITES tarafından eğitilen

gümrük memuru sayısı çok azdır ve varacakları yere gitmeyi beklerken yakalanan hayvanların tedavisi ve konaklaması için uygun ekipman ve tesisten yoksundurlar.

Köpek ve kedi derileri ya da hayvan kürkünden yapılmış giysi ve aksesuarlar satılırken, üzerlerindeki etiketlere türlerinin bilimsel adını ve kökenini yazmamak Fransa ve Avrupa Birliği sınırları içinde artık yasaktır. Ancak bu durum, Avrupa Birliği dışında kalan ülkelerdeki pek çok pazarda ve dükkânda, kimi zaman göz göre göre devam etmektedir. Ekonomi, Sanayi ve İstihdam Bakanlığına bağlı Yolsuzluğu Önleme, Rekabet ve Tüketim Dairesi müfettişlerinin durdurmakta kifayetsiz kaldığı kârlı bir ticarettir bu.

17. Bu denetimlerin, hatta tutulan tutanakların sonuçları nelerdir? Tespit edilen ihlaller için acil yaptırımlar, örneğin para cezası uygulanıyor mu?

Hayır. Bu suç tutanakları Cumhuriyet savcısına gönderiliyor ve üç gün içinde iptal ka-

rarı çıkıyor. Ama hayvanla birey olarak yani hayvanları koruma başlığı altında ya da tür olarak yani fauna başlığı altında ilgilenen adli işlemler, suçlanan eylemin ciddiyeti ne olursa olsun, sıklıkla “takipsizlikle” sonuçlanır.

Bu eksikliğin nedenlerinden biri olarak, kişilere ve mallara yönelik saldırılarla ilgili, sayıları her geçen gün artan suçları yargılayan ve bu yüzden de hayvanlara karşı işlenen suçlarla daha az ilgilenen mahkemeler üzerindeki yük gösterilebilir. Hayvanla ilgili dava açmayı reddeden savcılar, davacı bir birey veya yetkili bir kuruluşsa, ona bir şikâyet dilekçesiyle hukuk davası açmasını salık verir; ama bu durumda yapılan masraflar birçok davacının, çok ciddi bir vaka değilse, girişimlerinden vazgeçmesine neden olur. Uzun süren masraflı soruşturmaların yapılamaması sonucunda, hayvanların terk edilmesi ya da kurbanı oldukları her türlü ticaret ağı gibi birçok suç hiçbir adli takibata uğramaz. Bugün sadece Müslümanların tüketimi için izin verildiği halde, Müslüman olmayan tüketicilerin bilgisi dışında, daha kârlı olduğu için

koyungillerin %80'inin, helal kesim denilen ritüel uyarınca bayıltılmadan kesildiğinin de altını çizmek gerekir.

Açılan davalar, yeni Ceza Kanunu'nun getirdiği yaptırımların öneminin yanında genellikle hafif kalan mahkûmiyetlerle sonuçlanmaktadır.

Bu yaptırımlar, davasına göre, 3. sınıf ihlaller için 450 Euro'dan başlayıp, bir zulüm eylemi için 30.000 Euro'ya kadar çıkabilmekte, üç aydan iki yıla kadar değişen oranlarda olası hapis cezası, hayvanları kamulaştırma, alıkonmalarını yasaklama, şu ya da bu meslekten men ya da araçlara el koyma gibi cezalara dönüşebilmektedir. Hayvanların suçlardan korunmasında problem, metinlerin yokluğundan ziyade, bu metinlerin tam ve doğru bir şekilde uygulanmasındaki zorluklardan ileri gelmektedir. Yine de şunu belirtelim ki, 6 Ocak 1999 tarihli yasa sonrasında, veterinerlik hizmetleri, açılan bir hayvana yönelik kötü muamele davasının sonucu beklenirken, hayvana el konulup, hayvanların korunmasıyla ilgili bir vakfa ya da derneğe emanet edilmesi tali-

matını verebilir. Bu konuda belediye başkanlarının yetkileri de artırılmıştır.

18. Bireylerin ve derneklerin şikâyetle bulunma gücü yok mu?

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 2. maddesi genel anlamda şöyle der: "Bir suç, ihlal veya kanuna aykırı davranışın yol açtığı zararın telafisi adına açılmış hukuk davası, suçun doğrudan neden olduğu zarara kişisel olarak maruz kalan herkesi ilgilendirir."

Dernekler ya savcının başlattığı davalara katılabilir ya da doğrudan şikâyetle bulunup kendileri hukuk davası açabilirler.

1 Şubat 1994 tarihli yasayla oluşturulan Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 2-13 sayılı maddesinde, hayvanları koruma derneklerine mahsusen uygulanabilir kurallar belirtilmiştir.

Madde 2-13. – Olayın gerçekleştiği tarihte, en azından beş yıldır düzenli olarak faaliyet gösteren ve kuruluş amacı hayvanların savunulması olan herhangi bir dernek, Ceza

Kanunu'nda öngörülen, bir hayvanın yaşamına yönelik kasıtlı saldırıların yanı sıra, ağır istismarlara ya da zulüm eylemlerine ve hayvanlara yönelik kötü muamelelere ilişkin ihlallerle ilgili olarak davacıya tanınan haklardan yararlanabilir.

Bir dernek, kamu yararına olduğu tanınmasa dahi, savunduğu çıkarlara doğrudan ya da dolaylı olarak hanel geldiğini kanıtlamak zorunda kalmaksızın hareket edebilir.

Bu yüzden, sadece Ceza Kanunu'nun 521-1, R. 654-1 ve R. 655-1. maddeleriyle öngörülen ve cezaya çarptırılan ihlallere dayalı eylemler kabul edilebilir.

Bu tür ihlalleri gören belirli bir tanık, ya da hayvanı bu tür ihlallere maruz kalan bir kişi, konuyla ilgili denetim ya da soruşturma başlattırabileceği gibi, polise ya da jandarmaya şikâyet etme ya da somut kanıtlar sunarak Cumhuriyet savcısına başvurma olanağı da vardır. İhlali gerçekleştiren kişinin kimliği kesin olarak teşhis edildiği takdirde, bunun bir ihlal mi yoksa kanuna aykırı bir davranış mı

olduğuna bakılarak, Ceza Mahkemesi ya da Sulh Mahkemesi'nde yargı önüne çıkarılması mümkündür.

Eylemlerin reddedilmesi halinde, dernekler ve bireyler mahkeme kalemine belli bir teminatla birlikte dava dilekçesi verebilirler, bu da bir dava açılmasını garantiler.

Bireyler gibi dernekler de, dava mahkemeye intikal ettiğinde, tazminat talebiyle müdahil olabilirler.

19. Peki, bu cezai koruma nasıl geliştirilebilir?

Polis ve jandarma kuvvetleri hayvanlar ve çevreyle ilgili yasa ve yönetmelikler hakkında yeteri kadar bilgi sahibi değil. Gerçekleştirmeyi bekleyen sayısız görev nedeniyle de, bu konularla ilgili müdahale taleplerini sıklıkla reddediyorlar. Bu görevlilerin konu hakkında iyice eğitilmesi şart.

Fakat hepsinden önce yargıların ve öncelikle de savcılarının, doğanın bütünlüğünü bozan suçların yanı sıra, hayvanların birey

ya da bir türün ferdi olarak maruz kaldıkları ihlalleri cezalandırma gereğinin farkına varması gerekir.

Bu suçların önlenmesindeki eksikliğin farkında olan dönemin adalet bakanı, 16 Mayıs 2005 tarihinde mahkeme ve temyiz mahkemesi yargıçlarına hitaben, önleyici tedbirlerin daha titiz uygulanmasını sağlamak amacıyla yeni bir ceza politikası tanımlayan bir bülten dağıtmıştır.

20. Ancak bu olayda daha derin bir amaç yok mu?

En azından Avrupa'nın sanayileşmiş toplumlarında, insanoğlu hayvana uzunca bir zaman bir makine, bir eşya, bir mal ya da en iyi halde, ancak ekonomik ya da sosyokültürel çıkarlarına ters düşmediği sürece merhamet gösterdiği, duyarlılık derecesi düşük, içgüdüleriyle hareket eden bir varlıkmış gibi davrandı.

Bu yönetmelik, hayvanların kendileri için savunulmasından ziyade, insana duygusal,

ekonomik ya da bilimsel alanda yararlı bir mal olarak korunmasını içerir. Yönetmeliğin ahlaki meşruiyeti ve buna bağlı olarak yasal zemini çoğunlukla eksiktir. Buna karşılık, hayvanın kaderi hakkında endişelenmek gereksiz, bazen mesnetsiz bazen de gülünç bulunur.

21. O halde, etik ve hukuk, meşruiyet ve yasallık her zaman için bir araya gelmez mi?

Bir buçuk yüzyıldan daha uzun bir süredir hukuk, insanoğlunun kendine mal ettiği ve denetimi altına aldığı hayvanlarla ilgili “koruyucu” önlemler almıştır. Ancak bunlar saldırılara karşı “korunma”nın, yani etimolojik olarak bir çatı altına sığınmanın ötesine geçmez. İnsanların alıkoyduğu hayvanlara “duyarlı varlıklar” niteliğini tanıyan 10 Temmuz 1976 tarihli yasaya ve hayvan “esenliği” durumunu tanıyan 2 Ekim 1997 tarihli Amsterdam Anlaşması ek protokolüne; hayvanların duyarlılıklarına, esenliklerine, yaşamlarına ya da bütünlüklerine yapılan gereksiz

saldırılara karşı yaptırım uygulanmasını sağlayan 6 Ocak 1999 tarihli ve 99-5 sayılı yasa-ya rağmen, metinler hayvanları hâlâ Medeni Kanunumuzda açıkça belirtildiği üzere birer taşınır mal olarak görmektedir. Özgürlük içinde yaşıyan yaban hayvanları, en iyi ihtimalle, ticari olarak sömürülebilir bir miras ya da bilimsel bir koleksiyon parçası, hatta değersiz bir eşya olarak görülür.

“Koruyucu” olduklarından, yani sıklıkla çıkarlarını önceledikleri insanın iyi niyetine bırakıldıklarından ve ne hayvanların çıkarlarını ne de onların içkin değerlerini savunduklarından, hayvan ve doğaya dair yasal metinlerde, politik bir nitelik taşıyan ve sosyoekonomik duruma tabi olan “yasal” ile doğası etik olan ve ahlaka yanıt veren “meşru” arasında hâlâ şaşırtıcı derecede derin bir uçurum vardır. Bu durum ancak akılcı bir sonuçtan, en ileri natüralist bilimsel bilgiden ve yeni hümanist felsefi düşüncelerden doğarak yayılabilir.

22. Öyleyse ahlaki bir devrim değil mi savunduğumuz?

İnsan türü, gezegenin tamamının sahibiymiş ve 4 milyar yıllık bir evrim sonucunda oluşmuş yaşamın bütün gücü elinde tutan efendisiymiş gibi davranamaz. Dünyaya dediği gibi düzen verme gücünü paylaşmayan bir sahipmiş gibi hareket etmemeli artık.

Yaşam bilimleri bize ne diyor? Tüm türler arasında insan, yaşayan dünyanın ne merkezi ne de zirvesidir.

Evrım teorisi artık bir hipotezden fazlası. Morfolojik, paleontolojik, anatomo-fizyolojik, embriyolojik, etolojik ve son olarak genetik pek çok gözlem, canlı türlerinin zamanla değişip durduğu, birbirlerine göre dallanıp budaklanmış soy zincirleriyle yavaşça dönüştükleri saptamasını doğruladı.

Günümüzde biyolojik evrimin, her zaman en mükemmele doğru gerçekleştirilen doğrusal, sürekli ve görkemli bir ilerleme değil, rasgele bir dönüşümden ibaret olduğunu biliyoruz.

Bunun sırf bireyler ve türler arasındaki rekabetle değil ama aynı türün bireyleri arasındaki işbirliğiyle ya da birbirinden çok farklı

türlerin, örneğin omurgasız bir hayvanla bir algin birleşimine kadar gidebilen yakın simbiyotik ilişkiyle de ilerlediğini biliyoruz.

Türlerin adına "evrim" denilen dönüşümünde, biyoçeşitliliğin artışıyla karmaşıklığın da çoğaldığını gözleyebiliriz: canlı bileşenlerin bir araya gelip etkileşime girmeleri sonucu çoğalıp farklılaşmaları. Ancak bununla birlikte bir gerileme de göze çarpmaktadır.

Biyolojik tarihin bizim için son halini alıp insan kültürünün tarihine yer açtığı gibi bir fikre sıkça kapılıp gurur duymak içimize işlemişse bile, farkında olmasak da evrim süreci bugün de devam ediyor.

Daima en güçlü, en büyük, en istilacı ve en zeki canlının en uzun süre hayatta kalacak canlı olmadığını da biliyoruz. Her çeşit çevresel değişime karşın, genlerini en kalıcı şekilde çoğaltabilecek olanların soyundan gelenler hayatta kalacaktır. Bu nedenle her tür, son dönemde farklılaşmış olan insan denen Afrika kökenli şu maymun türü de dahil olmak üzere, doğduğu çevreye en uygun şekilde uyum sağlayarak farklılaşmıştır.

Ancak farklı ortamlara yavaş yavaş, genetik mutasyonların ve doğal ayıklamanın ağır temposunda uyum sağlamayı şansa bırakmak yerine türümüz, dünyaya yönelik o yüksek düşünme yeteneği ve dünyayı kendine elverişli olacak şekilde düzenleme yöntemleri sayesinde, biyolojik evrimin genel kurallarından kaçarak çevreyi kendisine hızlıca uyarladı. Bundan dolayı, gelecek asırda nüfusu on milyarı geçecek olan insan türü, her türlü iklim koşulu altında, toprağın altına ve üstüne, denizin altına ve üstüne, gökyüzünde ve gezegen ötesi uzayda olduğu gibi gezegenin her yerine yerleşmeyi ve tüm minerolojik ve biyolojik kaynaklarını sömürmeyi başardı.

Kendi çıkarları doğrultusunda çeşitli hizmetlerde kullanmak üzere onlarca memeli, kuş, balık, hatta böcek türüne ve yüzlerce bitkiye el koyup evrimlerini yönlendirdi. İşte, az önce de gördüğümüz gibi, bütün bir vahşi doğanın varlığını tehdit etmektedir.

Bilim, insan ile hayvan arasında doğa değil, yalnızca derece farkı olduğunu kabul ediyor. Oysa avukat ve filozof Jean-Baptiste

Jeangène Vilmer'in söylediği üzere: "İnsan, hayvan olmayı reddeden tek hayvandır."

"İnsanın kusursuzluğu" yarım asırdır nörobiyolojik keşiflerin ve etolojik gelişmelerin hızı altında her geçen gün azalmaktadır. Filozof Élisabeth de Fontenay de "insanın dördüncü narsistik yarası" diyerek bunu uygun bir şekilde dile getirmiştir.

Bu gelişmeler, örneğın omurgalı hayvanların, hatta kafadanbacaklılar gibi omurgasız hayvanların acıyı hissedebildiğini, duyguları deneyimleyebildiğini, öğrenebildiğini, birbirleriyle karmaşık yollarla iletişim kurabildiklerini göstermiştir; ayrıca kuşların ve memelilerin alet kullandığını, türdeşleri için empati gösterdiklerini, kimliklerinin farkında olduklarını ve bazılarının ileriye öngörerek davrandığını; ahlaki, estetik ya da politik anlamda tasarılar oluşturduklarını ya da yerel olarak kültür aktarımı yaptıklarını biliyoruz.

Hayvanın zihinsel melekeleri ile insanınkiler arasında, bir buçuk asır önce Darwin'in de sezmiş olduğu süreklilik, günümüzde, her türlü antropomorfizmin üstesinden gelmesi-

ni bilen karşılaştırmalı etoloji tarafından kanıtlanmaktadır.

Klasik hümanizmi kuran insanlar arasındaki barış ve saygı bir geçişe de dayanmaktadır. İnsanoğlu için barış ve saygı bundan böyle türlerinin kökenlerine, yani doğaya ve özellikle çıkış yeri olan ve daha az şiddet içeren ilişkiler yürütmesi gereken hayvanlar âlemine somut bir saygı duymasından geçiyor.

Bu geçiş, insani olsun olmasın her türlü acı hissine duyarlı, “dönüştürücü bir doğal sanat”ın benzersiz ve yeri doldurulamaz eserleri olarak algılayarak tüm canlı türlerine saygı duyan biyomerkezciliğin lehine –en eski gerçek günah olduğu söylenebilecek– insanmerkezciliğin kesin olarak terk edilmesi anlamına gelen özgürleştirici ve kurtarıcı vazgeçişin mütevazı biçimine dayanır. İnsanların belli başlı haklarına saygı duymak ve hayvanların haklarına saygı duyaraktan insanların haklarını güçlendirmek, aslında insanın hümanizminin merkezini, onu başka yaşam formlarına yansıtacak şekilde kaydırmayı gerektirir.

Bu ahlaki devrim zihniyetlerin, davranışların, alışkanlıkların ve âdetlerin derinden sarsılmasından geçer. Ekonomi ve politika da yeni ahlaki duyarlılıkları hesaba katmak zorunda kalacaktır. Yeni ahlak kuralları ve yasa-ya tahvil edilen kamu ahlakı da böylece canlılara yaşatılan her tür şiddete karşı çıkacaktır.

III

HAYVAN HAKLARI
İLE İNSAN HAKLARI
ARASINDAKİ İLİŞKİ NEDİR?

1. Günümüzde insan hakları ile hayvan hakları arasındaki ilişkiyi, ciddiyet ve sükûnetle, mantıklı bir şekilde sorgulayabilir miyiz?

Uzun bir geçmişin ardından, ilan edilmiş ya da kabul edilmiş haklar ile gelecekteki haklar etik düşünce yolunda iç içe geçmektedir. Hayvanlar için herhangi bir hak iddia etmeden önce insan hakları ve insanın acısı üzerine endişelenilmesi konusunda ısrar eden eleştiriler mevcuttur. Bu eleştiriler insanın acısının hayvanınkinden çok daha önemli olduğu tezine dayanır. Aslında insanların belirli acıları hissedebilmesi, önlenbilir her türlü acıyı yok etmesini engellemez. Aksine insanın acıyı hissetmesinin onu hayvanların da böyle bir duyarlılığa sahip olabileceğini düşünmeye itmesi gerekmektedir.

tedir. Acılar birbiriyle karşılaştırılmamalıdır, çünkü birbirine eklenir ve genellikle aynı kaynaktan beslenirler. Böylece 21. yüzyılda, özellikle acı konusunda, temel hayvan haklarının ve temel insan haklarının bu uzlaşmaz ya da birbirini tamamlayıcı yapısını sorgulamak akla yatkın ve hatta gerekli hale gelmiştir.

2. Burada yeni bir gerçeğin ortaya çıkışını ya da bir idealin ifadesini ya da belki ortak vicdan azabını savuşturmaktan başka bir şeye yaramayacak basit bir özlem mi görmeliyiz?

Aslında, iki ideal hak grubu arasındaki etkileşimi sağduyuyla **inceleyen** ve ne bir noktada birleşen –zaten mevcut olan ya da gelecekte olması beklenen– çıkarları ne de olası çatışmaları dışlayan yeni bir yaklaşıma tanık oluyoruz.

3. İnsan hakları ile hayvan hakları arasında bir çatışma olabilir mi?

Gerçekten de bazı durumlarda hayvan hakları ile insan haklarının çatışabileceğini göz önünde tutmak gerekiyor. Nitekim insanların hayvanları kendi yararları için pek çok yönden kullandığını biliyoruz: Bu yüzden, insanların çıkarları ve dolayısıyla hakları hayvanlarınkine ister istemez karşı karşıya gelmek zorundadır. Ancak burada bahsettiğimiz hangi insan haklarıdır? 1984 tarihli Evrensel Bildirge'nin 25. maddesinde belirtilen ve sağlık ve beslenme alanlarıyla sınırlı olan haklardır. Bir hayvanın bir insanın hayatını ya da sağlığını tehdit etmesi doğrudan çatışmaya, besinsel veya tıbbi nedenlerden ötürü bir insanın sağlığının düzelme ya da korunma şansının bir hayvanın yaşamı pahasına artması ise dolaylı çatışmaya bariz birer örnektir. Şurası açık ki, hayvanlar üzerinde yapılan deneyler ile hayvanların tüketim amaçlı üretimi, iki hak arasında, söz konusu hayvanların sayısı arttıkça daha da kızışan çatışmaların yaşandığı ve yaşanmaya da devam edeceği iki alandır. Zorunluluğun da kendi içinde dereceleri olduğundan daha

önce söz etmiştik ve bunun gibi zorunluluk hallerinde açıkçası hayvan hakları yerine insan haklarına öncelik verilecektir, ama bu durum hayvanların acılarının azaltılmasını, onlara “zarar vermemek” için çabalanmasını engellemeyecektir. Buna karşılık, hayvanları öldürecek kadar ileri giden eğlenceler ve saldırgan gösteriler gibi, insan haklarının dahil olmadığı ve dolayısıyla dikkate alınmaması gereken alanlar da vardır.

4. Peki, avlanma ya da balık tutma hakkı kesin ve güncel bir çatışma örneği midir?

Eğlence amaçlı avcılık ve balıkçılık tam da vatandaşların temel haklarının bir parçası olmayan insan etkinliklerine örnektir. Bu etkinliklerin temel insan hakları anlamında bir hakla ilgisi yoktur. Açıkça konuşmak gerekirse, avlanma ya da balık tutma hakkından bahsetmek yakışıksızdır, çünkü Çevre Kanunu'nun L. 422-1. maddesinde belirtildiği gibi bu sadece, gerçekleştirilebilmesi için, belli bir ücret karşılığında elde edilen ruhsat,

izin veya imtiyaza tabi bir "yetidir". Çevre Kanunu'nun Dördüncü Kitabının İkinci ve Üçüncü Bâbları ile bir dizi karar eğlence amaçlı etkinlikleri düzenler. Bu etkinliklerin Fransa'da her mevsim 30 milyondan fazla kuş ve memelinin (son ONCFS¹ istatistiklerine göre, 1998) ve 16.000 ton balığın (INRA² istatistiklerine göre, 2005) ölümüne neden olduğunu da belirtmeliyiz.

5. Yine de insan hakları ile hayvan haklarının bir noktada birleştiği gözlenmiyor mu?

Bahsettiğimiz hayvan haklarının sadece insan haklarıyla bağdaşmakla kalmadığı, aynı zamanda temel insan haklarıyla da ortak olduğu ve bu hakları güçlendirmekten başka bir şey yapmadığı zaten gözlenebilir. Her insan, başka birinin hatası yüzünden acı çekmeme hakkına sahip değil mi? Esenlik hakkına sahip değil mi? Bir başkası tarafından öldürülmeme ve fiziksel bütünlüğüne zarar

1 Ulusal Avcılık ve Yaban Fauna Bürosu.

2 Ulusal Tarım Bilimi Araştırma Enstitüsü.

verilmeme hakkına sahip değil mi? Elbette bu haklar asla bu şekilde belirtilmez, ancak yine de yasada esas alınıp tanınırlar. Tıbbi zorunluluk ve nefsi müdafaa gibi zorunluluklar karşısında oluşan istisnai durumlar da dikkate alınmalıdır.

Bunlara ek olarak, öyle görünüyor ki hayvan hakları insan haklarını tamamlayabilir, hatta bu çerçevede insan haklarını zenginleştirebilir. Pek çok kez gördüğümüz üzere insanın hayvana saygı duyması aslında insanların birbirlerine de saygı duymalarıyla ilgilidir.

Ahlak birleştirici olduğundan, pek çok durumda insanın yararı ile hayvanın çıkarı arasında bir yakınsama vardır ve insan hakları ile hayvan hakları bir noktada birleşmektedir.

6. Çıkarların bir noktada birleşmesi son derece önemli bir konu; bu durumu somut örneklerle biraz daha açıp geliştirmek mümkün mü?

Durumu belirten ilk örnek olarak yabani türlerin yaşama hakkı ile insanın yaşama ve

sağlık hakkı arasındaki bağlantıyı gösterebiliriz. Yaban hayvanı türleri doğal ortamın ve biyolojik çeşitliliğin ayrılmaz birer parçasıdır. Gelecekteki yaşam kalitemiz, doğal kaynakları sömürürken nazik ve kalıcı mı yoksa saldırgan ve hızlı mı tükettiğimize bağlı olarak şekillenecektir. Doğal çevrenin korunmasında yatan çıkar, insan toplumlarının bilimsel gelişiminden ve hatta insanlığın varlığı ve geleceğinden nasıl ayrı tutulamazsa insan sağlığından ve gelişiminden de ayrı tutulamayacağından, insanın diğer temel çıkarlarıyla aynı şekilde kollanmalıdır. Üstelik bu tam olarak 1 Mart 2005 tarihli ve 2005-205 sayılı yasa ile Fransız anayasasınca desteklenen Çevre Sözleşmesi'nde de belirtildiği gibidir.

Çiftlik hayvanlarının esenlik hakkı ile insanın beslenme, sağlık ve saygınlık hakkı arasındaki ilişki ikinci bir örnek olarak verilebilir. Gelişmiş ülkelerin tarımsal üretimlerindeki sanayileşme evrimi ve gelişmekte olan ülkelere yaptıkları büyük ölçekli ihracatlar, dünyadaki besin durumunu ve özellikle de yoksul ülkelerdeki mevcut protein dengesini

fazlasıyla kötüleştirmektedir. Yoğun ölçekli hayvan üretiminin yaygınlaşması, besin üretiminde kayda değer miktarda kayıp oluştururken, hayvanların beslenmesinde kullanılan soya ve mısır gibi protein bakımından zengin bitkisel besinlerin önemli bir kısmını emmektedir; çünkü türe göre, 1 kg hayvansal protein üretebilmek için 3 ila 20 kg arasında bitkisel protein kullanmak gerekmektedir. Ayrıca bir buçuk milyar insanın şu anda besi hayvanları vasıtasıyla yoğun endüstriyel üretime yönelik proteinlerle beslendiği tahmin edilmektedir.

Yaygın tarım yöntemlerinin kullanımının yanı sıra insan ve hayvan beslenmesi için bitkisel tarım ürünlerinin yeniden dengelenmesi önemli sonuçlar doğuracaktır. Bu yeniden dengeleme, dünya üzerindeki besin kaynaklarının daha iyi paylaşılmasını ve kirletici maddelerin sınırlanmasıyla çevre üzerindeki etkilerinin azalmasını sağlayarak insan sağlığında bir iyileşmeye yol açacaktır; ikincisi, aynı anda hem çevreyi temizleyip hem de nitelik ve nicelik bakımından beslenmeyi iyileştirerek halk sağlığında da bir gelişmeyi

beraberinde getirecektir. Üstelik yoğun endüstriyel üretimin çetin koşullarına maruz bırakılmış hayvan sayısının ve bir hayvanla sıcak ilişkiyi engelleyen bir sistem içinde duyarlılığı zedelenen işçilerin sıkıntılarının azaltılmasıyla sonuçlanacak.

Son olarak, insan yüzünden acı çekmemeye dayalı hayvan hakları ile insanın hem sağlık hem de insan kişiliğini bütünüyle geliştiren eğitim hakkı arasındaki kesişme örnek gösterilebilir.

Çocukların aile ortamında ya da yerel etkinlikler bağlamında hayvanlara yönelik sıradanlaşan şiddet ya da zulüm eylemlerine katılmasını ya da yardımını engellemek, onları fiziksel ve ruhsal kazalardan uzak tutacak, ileride insanlara şiddet göstermeye yönlendirebilecek bir saldırganlık riskine karşı da koruyacaktır.

7. Peki, sadece insanlardan söz ederek altmış yılı aşkın bir süredir varlığını sürdüren İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi artık bir ülkünün ifadesi olmaya devam etmiyor mu?

Bu bildirgede tanımlandığı şekliyle insan hakları gerçekten de evrensel, bölünmez ve etkili bir hale gelmiştir: Kuşkusuz bugün tüm insanlık bu bildirgeye bağlıdır, bölünemez tutarlı bir bütün gibi **durur** ve benimsenmesinin etkileri görülmektedir. İnsanın korunmasına ilişkin gelinen nokta muazzamdır.

Bununla birlikte, dünya üzerindeki uygulamalarının sonuçları karşıtlıklar içerdiğinden, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi tartışmaya açıktır. Her şeye karşın ihlaller sürmektedir.

Geleceğe duyulan inanca, bugün, örneğin hâlâ kıtlık, salgın hastalıklar ve katliamlara maruz kalan insan nüfusunun çehresinde ya da dünyada halen evsiz, tedavi görmeyen, okuma yazma bilmeyen, işsiz çoğunluğun sefil çehresinde gördüğümüz endişe karışır.

8. Öyleyse klasik insan hakları kavramı kısıtlayıcı hale gelmemiş midir?

Kesinlikle. İnsan haklarının bölünmezlik ilkesi, biyolojik olanlar da dahil tüm bileşen-

leriyle, sağlıklı ve dengeli bir çevrede sürdürülebilir kalkınma hakkı gibi, “nc nesil” denen yeni hakları insan hakları içerisine dahil etme olasılığını ve bunun faydasını sorgulatmaya yönlendirdi.

Doğayla yeni bir sözleşme yaparak insanı tedavi etmeye kalkmak yeni bir sorun ortaya çıkarmaktadır. Öznel hale gelebilecek haklar, yani hukukun nesnesi iken öznesi haline gelen varlıklarla ilgili haklar, tüm canlılara ve özellikle de hayvanlara tanınmaktadır.

İnsan kendini soktuğu bu şizofreni halinden çıkmalıdır. Her ne kadar bizler sebep olsak da, çevrenin bozulması ve canlı türlerinin katledilmesi hız kazanırken, insan, kendi kaybına yol açacağını bile bile bunları engellemeye çalışmamaktadır. İnsan, doğayı tamamen denetim altına alma isteği ile insanlık onuruna saygı duyulması yönündeki haklı arzusu arasında bölünmüştür.

9. Hayvan haklarının insan haklarının bir uzantısının bileşenlerinden biri olabileceğini nasıl kanıtlarız?

İnsan haklarıyla ilgili çağdaş etik yaklaşım, yaşama ve yaşam ortamlarına saygı duymaya varana dek yaygınlaşmaktadır. İnsanlığın fırtınalı tarihi, acı çekebilme özelliğinin göz önüne alınması, insanlığın içindeki hayvan tarafın bilimsel olarak tanınması, bu yeni yaklaşımı kanıtlar niteliktedir.

10. O halde dogmatik temelli bu modern yaklaşımın açıklığa kavuşturulması gerekmez mi?

Bu dogmatik temel, bu üçüncü nesil insan haklarının ruhu apaçık ortadadır.

Farklılıkların ötesinde, yaşam karşısında türlerin eşitliğini ifade edeceğinden, hayvan haklarına saygı duyulmasını sağlamak için insan haklarına da saygı duyulmasını sağlamak gerekir. Bu da insan hakları ile hayvan hakları arasındaki güçlü etkileşime resmiyet kazandırmaktır. Birbirlerini tamamladıklarını kabul etmektir. Yaşamı savunan bir davranışı ve ahlakı, yani biyomerkezciliği benimsemek üzere aynı anda insanmerkezcilik ve insan-

biçimcilikten vazgeçmektir. Bu vazgeçiş bir rüya, bir ütopya, temelsiz bir teoriden başka bir şey değil midir? Böyle düşünmek için bir neden yoktur.

Açıkçası, daha önce değindiğimiz gerçek hayattan pek çok örnekle, hayvan haklarının insan haklarına karşı olmadığını, aksine insan haklarını uzatarak ya da güçlendirerek zenginleştirdiğini fark ediyoruz.

11. Bu modernliğin ahlaki temeli gerçekçi görünse de yasal uygulaması hâlâ belirsiz kalmıyor mu?

Hayvanın hukuki statüsünün özne, nesne, mal, insan gibi kavramların sertliğine tosladığı doğrudur. Hayvanlar için tanımlanmış yeni bir yasal kimlik arayışı devam etmektedir. Ancak bir hayvan hakkının insan hakları kavramıyla, insan hayatını hâkim kılan birleştirici genel bir kavramla bütünleşmesi, ona bir özerklik tanıma zorunluluğunu gölgelememelidir. Meşhur bir sözü hatırlatmak gerekirse, hayvan hakları ile insan haklarının

“bağlılık içinde bağımsız” durumda olması gerektiğini söyleyebiliriz.

Bu bütünleşme yasal bir boşluğu doldurmaya yöneliktir; özerklik ise insan ile hayvanı tamamen ayırt etmeye kadar gidecek bazı önermelerin yol açacağı uyuşmazlıklardan kaçınmak için şarttır. Sonuçta burada amaç, bir yanılısamayı kucaklamak değil, insanoğlunun hayvanlara, “kendine benzemeyenlere” karşı uyguladığı zulmün, kendi benzerlerine uyguladığıyla aynı nitelikte olduğunu gözden kaçırmadan etiğin ve hukukun sınırlarını oynatmaktır.

IV

FRANSIZ POZİTİF
HUKUKUNDA HAYVAN
NASIL KAVRANMAKTADIR?

1. Avrupa kurumları yerli yerine oturduktan sonra, hayvanlarla, onların esenliğiyle ve türlerin korunmasıyla ilgili bir "Fransız" pozitif hukukundan gerçekten bahsedebilir miyiz?

Sırf Fransız ise hayır. Nitekim Avrupa Konseyi 1988'den beri hayvanların ya da türlerin korunmasına yönelik birkaç sözleşme düzenlemiştir. Bunlar Avrupa Birliği hukukunun birer parçasıdır; temel fikri, acı çeken, zarar gören tüm hayvanları kurtarmak olan ahlaki ilkelere atıfta bulunularak gerekçeleri açıklanır. Bu sözleşmeler –altı sözleşme– Avrupa Birliği tarafından da kabul edilmiştir.

Sözleşmeler uluslararası taşımacılıkta, yetiştirmede, kesimde hayvanların korunmasına, Avrupa'daki yaban hayatı ve doğal yaşam alanlarının, deneysel ya da diğer bilimsel

amaçlarla kullanılan omurgalı hayvanların ve hayvan sürülerinin korunmasına kronolojik bir sırayla tek tek değinmektedir.

Bu sözleşmeler doğrudan uygulanamaz; bunlardan feyz alınır ve açtıkları yoldan, ulusal yasalara göre önceliği olan anlaşmalar, yönergeler ya da yönetmelikler gibi yasa koyucu metinlerle gidilmelidir.

2. Somut bazı alanlardan bu tür metinlere örnekler verebilir misiniz?

Avrupa Birliği mevzuatı bir hayvanları koruma politikası içinde gelişmiştir. Bu yasama politikası daha başlangıçta ticarete uyum, iç pazarların düzenlenmesi, insan yaşamının kalitesi gibi hedeflere bağlanmıştı, gelgelelim hayvanları koruma hedefi dünya piyasasıyla rekabet gereği sulandırıldı. Ne olursa olsun, Avrupa Birliği mevzuatı hayvanlar üzerinden yapılan tarım, taşımacılık ve araştırma gibi alanlarda, hayvan hakları konusunda en önemli kaynaklardan biri haline geldi. Avrupa Birliği, doğrudan kendi

onayladığı Avrupa Konseyi sözleşmelerinden ilhamla, artık üye devletlere hayvanları korumaya yönelik kıstaslar getirmektedir. Anlaşmaların kapsamı genel; yönergeler ve yönetmelikler ise münferit alanları kapsıyor.

7 Şubat 1992 tarihli Maastricht Anlaşması, üye devletleri hayvanları koruma konusundaki talepleri dikkate almaya çağırarak, “hayvanların korunmasına dair bir bildiri” yayınlamıştı. Metin yenilikçiydi ama sadece bir “bildiri”ydi, hiçbir bağlayıcılığı yoktu ve ancak basit bir iyi niyet beyanı olarak kabul edilebilirdi.

2 Ekim 1997 tarihli Amsterdam Anlaşması, çok daha yapıcı bir kapsamla, “hayvanların korunması ve esenliği üzerine bir mutabakat protokolünden” oluşmaktadır.

“Duyarlı varlıklar olan hayvanların korunmasını ve sağlık koşullarının geliştirilmesini temin etmeyi arzu eden sözleşme tarafları aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varmıştır:

Tarım politikası, ulaştırma, iç pazar ve araştırma alanlarında Avrupa Birliği mevzuatının geliştirilmesi ve uygulanmasında, Avrupa Birliği ve üye devletler, özellikle dini

ritüeller, kültürel gelenekler ve bölgesel miraslar gibi ulusal uygulamaların yanı sıra yasal ya da idari hükümlere saygı göstererek, hayvanları koruma konusunda tüm talepleri dikkate alacaklardır.”

14 Şubat 2008’de Fransa’nın kabul ettiği 13 Aralık 2007 tarihli Lizbon Anlaşması’nın 13. maddesi, “duyarlı varlıklar olan hayvanların esenliğine saygı” hükmünü savunur.

Öte yandan sayısız yönerge ve yönetmelik vardır. Yaban hayvanları, biri kuşların korunması, diğeri hayvanların zoolojik bir ortamda tutulması olmak üzere iki metnin konusunu oluşturur. Laboratuvar hayvanlarının deneysel ya da diğeri bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılırken korunmasına ilişkin bir metin vardır. Nakil sırasında hayvanların korunması da bir yönerge ile bir yönetmeliğin konusunu oluşturur.

Şunu da belirtmek gerekir ki, son yirmi yıldır en çok yazılan, en sarih metinler, tüketim amaçlı üretilen evcil hayvanların korunmasıyla ilgili metinlerdir.

Çiftliklerdeki hayvanların genel korunma koşullarını, tavukların, buzağuların, domuzların korunması için asgari normları ve sığırtürlerinin sağlıklı koşullarda taşınması için gerekli şartları konu alırlar.

3. Şu temel soruyla Fransız hukukuna geçiş yapalım: Tüm hayvanlar eşit muamele görüyor mu?

O halde şu yanıtla başlayalım: “Hayvan hakları” kavramı, insan hatası yüzünden acı çekmeme hakkı ya da üzerinde fazlaca konuştuğumuz türlerin hayatta kalma hakkı gibi temel haklarına göre hayvanlar arasında hiçbir ayırım yapmamaya çaba gösteriyorsa da, Fransız “hayvan hakları”, hayvanların evcil ya da vahşi olmalarına göre onlar için farklı yasal düzenler oluşturmuştur.

Bu iki sınıf arasındaki ayırım zamanla fazlasıyla belirsizleşti ve çok sayıda içtihat kararı ortaya çıktı. Başta benimsenen kriter, evcil hayvanı “insanın gözetimi altında” yaşayan hayvan olarak tanımlama yoluna gitti. Hay-

vanların iki kategoriden hangisine ait olduğunu açıklığa kavuşturmak için metinlere başvurmak gerekiyordu. Evcil hayvanlarla ilgili metin, Ceza Kanunu'nun sadece insana bağlı yaşayan evcil hayvanların korunmasını değil, aynı zamanda "evcilleştirilmiş ya da esaret altında tutulan vahşi" hayvanları da kapsadığını belirten 7 Eylül 1959 tarihli bir kararnameyle genişletildi.

"Çevre Kanunu'nun R. 411-5 ve R. 412-8. maddeleri uygulanırken, seçilmiş hayvan popülasyonlarına ait hayvanlar ya da anne babaları seçilmiş hayvan popülasyonlarına ait hayvanlar evcil hayvan olarak kabul edilir," diye belirtilen 11 Ağustos 2006 tarihli bir kararla listelenen hayvanlar evcil olarak kabul edilir.

Doğada özgürce yaşayan yaban hayvanlarına gelince, birey olarak yasalarımızda yer almazlar. Mevzuatın hiçbir kısmında "yaban hayvanı" terimine rastlamayız, sadece yaban fauna ve korunması yararlı türler söz konusudur; bu durumda artık korumayla ilgisi kalmaz. "İnsan tarafından seçilerek değişime maruz kalmamış hayvan türleri" diye bir tanımlama

getiren 27 Kasım 1977 tarihli ve 77-1295 sayılı kararnamenin 1. maddesi hariç hiçbir metin, yaban faunanun yasal tanımını içermez.

Evcil ve yaban hayvanları arasındaki ayırım, yararlanabilecekleri koruma kademesini belirleyen temel bir kıstastır. Sonuçta bu iki hayvan sınıfı arasında büyük eşitsizlik vardır; birinciler insana yakınlıkları dolayısıyla kayırılırken, ikinciler sadece türlerin korunması hakkından, o da ancak insanın söz konusu türlerden ekolojik ya da bilimsel bir çıkarı olması durumuna göre, kısıtlı bir şekilde yararlanır. Yoksa daha önce de belirttiğimiz gibi bu hayvanlar, avlanmak için yaratılmış birer av ya da yakalanmak için yaratılmış birer balıktan, daha kötüsü bazıları "zararlı" görülen hayvanlardan başka bir şey değildir. Doğada özgürce yaşayan sayısız hayvan için topyekûn bir yasal boşluk söz konusudur. Evcil hayvanlar ve yaban hayvanları arasındaki hak ayrımı onların dikkate alınan ortak haklarına saygıyı değil, insanın hayvanlardan yararlanma durumunu koruma kaygısını göstermektedir.

4. Evcil ya da yaban, hayvanlar yasalarımızda kendilerine nasıl yer bulmuşlardır?

15 Haziran ve 18 Eylül 2000 tarihli düzenlemelerle, hayvanların korunmasına ilişkin konular yeniden ele alınmıştır.

Evcil ya da evcilleştirilmiş hayvan Mülkiyet Kanunu kapsamındadır: Medeni Kanun'un sınıflandırmaları ile Ceza Kanunu'ndaki belli bazı maddelerde tanınan korunma içinde yer alırlar. Konunun detayları ise asıl olarak "evcil hayvan kitabını" oluşturan Köy Kanunu'nda toplanmıştır.

Yaban hayatı, Avrupa Birliği'nin doğanın öğelerinden oluşan miras üzerindeki haklarını garanti altına almayı amaçlayan Çevre Kanunu'nun kapsamına girer. Yaban hayatı için geçerli mevzuat, Çevre Kanunu'nun Dördüncü Kitabın Birinci Bâbındaki yasama bölümünü, avlanmayla ilgili İkinci Bâbı ve balıkçılıkla ilgili Üçüncü Bâbı oluşturan L. 411-1 ile L. 415-5 sayılı maddelerinin konusudur. Medeni Kanun'un özgür yaban hayvanların-

dan bahsetmediğini hatırlatalım, yasanın 713 ve 714. maddelerinde bu hayvanlara ancak dolaylı yoldan değinilir.

713. Madde – Sahibi olmayan mallar devlete aittir.

714. Madde – Bunlar kimseye ait olmayan ve kullanımını herkese açık olan mallardır. Bunlardan nasıl yararlanılacağını güvenlik yasaları düzenler.

Böylelikle özgür yaban hayvanları birer “mal” olarak görülerek aynı anda hem “*res nullius*” hem de “*res communis*”¹ olmuşlardır.

5. Fransız yasasındaki hangi ana metinler evcil hayvanların yasal yönetimini belirlemektedir?

Özellikle Medeni Kanun’un hayvan yönetiminin temellerini belirleyen 522, 524 ve 528. maddeleri bununla ilgilidir. 1804’te yürürlüğe giren ve 1999 yılında sadece çok küçük bir

1 Lat. Herkesin üzerinde hak iddia edebileceği, herkese ait olan. (ç.n.)

değişiklik yapılan bu metinler hayvanın salt yararlı yönünü öne çıkarır ve dönemin tarım yaşamının ekonomik kaygılarını yansıtır.

522. Madde – Sermaye sahibinin çiftçiye ya da çiftlik kiracısı ortakçıya tarım amaçlı teslim ettiği hayvanlar, değer biçilsin ya da biçilmesin, sözleşme çerçevesinde sermayeye bağlı oldukları sürece taşınmaz olarak kabul edilir. Çiftçi ya da ortakçının yanı sıra başkalarına çiftlik hayvanı olarak verilenler taşınır olarak kabul edilir.

6 Ocak 1999 tarihli yasaya dek, hayvan cansız nesnelere eşit görüldü. 524. madde, çiftlik için gerekli nesnelere içinde hayvanlar ile çiftlik aletlerini birlikte sayıyordu; hayvanlar sadece sahiplerinin mirası içindeki unsurlardan biri olarak görülürken, sıklıkla en önemli servet sayılan işletilen taşınır mallarla eş görülüyorlardı. 528. maddede “cisim” olarak nitelendirilen, taşınır mallarla birlikte sınıflandırılan hayvan, bir canlı olmasına herhangi bir atıfta bulunulmaksızın sadece “kendi başına hareket eden bir mal” olarak tanımlanıyordu.

1999 tarihli yasanın 50. maddesiyle, ilkelce düzenlenmiş 524 ve 528. maddelerde değişikliğe gidildi. Yeni 528. madde hayvanları cansız nesnelere ayrı değerlendiriyor, 524. madde ise artık hayvanları eldeki sermayeyi kullanmaya hizmet eden nesnelere ayırıyor.

524. Madde – Bir sermaye sahibinin, bu sermayenin işletimi ve hizmeti için koyduğu hayvanlar ve cisimler, kullanımları itibariyle taşınmazlardır. Tarım hayvanları [...]; kaya güvercinleri [...] bu nedenle kullanımları itibariyle taşınmazlardır [...].

528. Madde – İster kendi başlarına hareket etsinler, isterse de ancak bir dış kuvvetin etkisiyle yer değiştirebilsinler, bir yerden bir yere taşınabilen hayvanlar ve cisimler doğaları itibariyle taşınabilirler.

Bir hayvan koruma örgütünün (LFDA¹) girişimiyle, yasa koyucunun hayvanlar ile cansız nesnelere arasında daha açık bir ayırım yapmak için çaba sarf ettiğini görüyoruz. İlkeler bakımından önemli olsa da, bu değişiklik canlı

1 Fransız Hayvan Hakları Derneği Vakfı.

ve duyarlı olmanın özgül doğasını ortaya koyan hiçbir hayvan tanımı içermediği için çok yetersizdi; hayvanı eşyadan sadece hareket etme yetisiyle ayırmakta ısrar ediyor. Her zaman mülkiyet hakkı alanında kalıyoruz.

Bu reformun çekingенliği, hazırlayıcıların biz insanların hakkına dair yasal düzenlemeyi bozmama ve hayvanlara özel bir mal sınıfı yaratmaktan kaçınma veyahut hayvanı kişiler ile mallar arasında bir ara kategoriye yerleştirme kaygısıyla açıklanabilir.

6. Evcil hayvanların bugün bile birer mal olarak kabul edilmesi şaşırtıcı. Fakat evcil hayvanlar birer ticaret nesnesi olduklarına ve aynı zamanda özel koruma yasalarından yararlandıklarına göre bu mantıklı değil mi?

Burada mesele, hayvanların temellük ve ticaretinin gerçekliğini ve gerekliliğini sorgulamak değildir. Ancak belirli yasalarla korunuyor olmaları da açıkça gösteriyor ki, ticari alım satımların konusu olsalar dahi, basit birer

metaya indirgenmelerine izin vermeyen bir doğaya sahiptirler. Hayvanlarla ilgili her mevzuatın temelinde, hayvanın yaşadığını, acı ve sıkıntı çekebildiğini hatırlamak vazgeçilmezdir. Bu öyle açıktır ki, yasa koyucularımızın Medeni Kanun'un bir maddesinde hayvanların yaşayan, duyarlı varlıklar olduğunu açıkça belirtmekte tereddüt etmelerine inanmak güç. Bu isteksizlik, bazen karşıtlık, neden? Büyük olasılıkla, bir yandan son kertede tamamen farklı bir doğaları olduğunu vurgularken, böylesi özel bir varlığı sıradan mallar arasında sınıflandırmakta örtük bir çelişki olduğunu gördükleri için böyle davranıyorlar. Bu çelişkiyi ortadan kaldırmayı ve dolayısıyla geleneksel hukuk düzeninde, yaşam ve etikle ilgili modern kavramların Medeni Kanun'a dahil edilmesine izin verecek bir değişiklik yapmak zorunda kalmayı reddediyorlar.

7. Peki, Ceza Kanunu ve Köy Kanunu aksine evcil hayvanlara özgü yapıyı dikkate alacak şekilde gelişmemiş midir?

Aslında bunlar hayvanlara yönelik kötü muameleyi ve eziyeti cezalandıran ve hayvan yaşamına saygı duyan çağdaş yaklaşımı öne çıkaran en yenilikçi cezai hükümlerdir. 2 Temmuz 1850 tarihli Grammont Yasası'nın eşsiz maddesi, "evcil hayvanlara karşı aleni ve uygunsuz şekilde kötü davrananları" cezaya çarptırarak kamu düzenini korumayı amaçlıyordu. Bir asır sonra yasanın yetersizlikleri giderilmeye başlandı ve 1959'dan 2004'e kadar, hayvanlara fiziksel saldırılara karşı, her koşulda, gitgide artan bir koruma sağlandı.

Ceza Kanunu hayvana uygulanan kötü muameleyi ciddi şekilde cezalandırarak, Medeni Kanun'da olduğu üzere hayvanın taşınır bir mala benzetilmesini dolaylı olarak reddeder. Onu yaşayan, acıya duyarlı ve kendi açısından saygıyı hak eden bir canlı olarak görür.

521-1. Madde – Alenen olsun ya da olmasın, evcil ya da evcilleştirilmiş ya da esaret altında tutulan bir hayvana karşı ağır ya da cinsel içerikli istismarda bulunan ya da

zulüm edenler 2 yıl hapis ve 30.000 Euro para cezasına çarptırılır. [...]

521-2. Madde – Danıştay kararnamesinde öngörülen kurallara uymaksızın hayvanlar üzerinde deney veya bilimsel ya da deneysel araştırma yapanlar 511-1. maddede öngörülen cezalara çarptırılır.

R. 653-1. Madde – Beceriksizlik, tedbirsizlik, dikkatsizlik, ihmal ya da yasanın veya yönetmeliklerin dayattığı bir güvenlik ya da önlem zorunluluğuna uyulmaması sonucu, evcil ya da evcilleştirilmiş ya da esaret altında tutulan bir hayvanın ölümüne ya da yaralanmasına sebebiyet verenler, üçüncü sınıf yasaya aykırı davranışlar için öngörülen şekilde cezalandırılır. [...]

R. 654-1. Madde – [...] Alenen olsun ya da olmasın, evcil ya da evcilleştirilmiş ya da esaret altında tutulan bir hayvana sebepsizce, bile isteye kötü muamelede bulunanlar, dördüncü sınıf yasaya aykırı davranışlar için öngörülen şekilde cezalandırılır. [...]

R. 655-1. Madde – Alenen olsun ya da olmasın, evcil ya da evcilleştirilmiş ya da esaret altında tutulan bir hayvanın sebep-

sizce, bile isteye ölümüne sebebiyet verenler, beşinci sınıf yasaya aykırı davranışlar için öngörülen şekilde cezalandırılır.

İşbu maddede öngörülen yasaya aykırı davranışlar için, suçun tekrarlanması halinde kişi, Ceza Kanunu'nun 132-11. maddesi uyarınca cezalandırılacaktır. [...]

Roland Nungesser'in girişimiyle, 10 Temmuz 1976 tarihli Doğayı Koruma Yasası kapsamında getirilen hayvanların duyarlılığını tanıma önerisi, hayvanın hukuki durumunun, esasında savaş sonrası önemli uluslararası konferansların hazırlık safhasında geliştirilen fikirlerle oluşan evriminde önemli bir adımdı. Bu yasanın sonradan Köy Kanunu'nun L. 214-1. maddesine dönüşen 9. maddesi, evcil hayvanın yeni statüsünün temel öğelerinden biridir.

L. 214-1. Madde – Tüm hayvanlar duyarlı varlıklar olduklarından sahiplerince türlerinin biyolojik gereksinimlerine uygun koşullar altında yetiştirilmelidir.

Böylece, gördüğümüz kadarıyla ilk kez yasa, hayvanı yaşayan, duyarlı bir varlık olarak tanımlamış ve sahibine yükümlülükler getirmiştir.

8. Bu yükümlülükler Köy Kanunu'nda da belirtiliyor mu?

Bu soruya eksiksiz bir yanıt verebilmek için, sırayla önce alıkonma, sonra taşınma halinde hayvanların genel korunması, sonra evcil hayvanların özel korunması, sonra besi hayvanlarının gerek yetiştirme gerek mezbaha aşamasında korunması üzerine düşünmek gerekiyor.

Özgürlüğü kısıtlanmış hayvanların genel korunma koşulları, Köy Kanunu'nun 4. fıslının R. 214-17. maddesinin konusudur.

Bu metnin hayvanların lehine olumlu önlemler içermediğine, ancak onlara zarar veren uygulamaları yasakladığına dikkat çekmek gerekir: Metin hayvanların nasıl alıkonması gerektiğini söyler.

Yasanın R. 214-84 ile 86. maddeleri ayrıca halka açık gösteriler ve oyunlarda yasaklanan uygulamaları belirtmektedir.

Hayvanların yetiştirilmesi, bakımı ve alıkonmasıyla ilgili 25 Ekim 1982 tarihli kararı değiştiren 30 Mart 2000 tarihli karar ise, ek bölümlerinde, hayvanların esenliği lehine olumlu önlemleri, farklı durumlara göre (binada ya da açık havada yetiştirme, fuarlar, pazarlar, sergiler, yarışmalar) ve farklı kriterleri dikkate alarak (toprak, saman, aydınlatma, su verme, barınak, gözetleme vs) detaylandırır.

Omurgalı hayvanların kâr amaçlı nakliyle ilgili genel koşullar, idari hükümler ve koruyucu önlemler Köy Kanunu'nun R. 214-49 ila R. 214-62. maddelerinde belirtilmektedir. Özellikle R. 214-51 ila R. 214-58. maddeler arasında, hayvanların esenliğini doğrudan ilgilendiren önlemler belirtilmektedir.

24 Kasım 1999 tarihli karar ve 1 Ağustos 2003 tarihli, 2003-786 sayılı kararnameyle değişiklik yapılan 5 Kasım 1996 tarihli kararda, hayvan kategorilerine göre, hayvanların taşınırken korunmasına ilişkin çok ayrıntılı kurallar getirilmiştir.

Bunlar özellikle hayvanların uygunsuz şartlarda taşınmasıyla, araç ekipmanlarıyla,

ulařım Őekilleriyle, tűrlere gűre (atgiller, sıęırgiller, koyungiller, keęigiller, domuzgiller, kuřlar, soęukkanlı hayvanlar, evcil hayvanlar vs) űzel hűkűmlerle ilgilidir. Hararetli tartıřmalara konu olan tařıma sűresi, 2003 tarihli kararnamenin *műkerrer* 2. ve műteakip maddelerinde űngűrűlműřtűr.

22 Aralık 2004 tarihli, 1/2005/CE sayılı Avrupa Yűnetmelięi, Avrupa Birlięi ięinde hayvanların tařınma ve denetim sırasında korunmalarıyla ilgili űnlemleri gűçlendirmiřtir.

9. Ulařım dıřında űzellikle boyut, ihtiyaę, davranıř gibi tűre gűre (űrneęin evcil hayvanlar, kesim hayvanları ya da kűmes hayvanları gibi) deęiřiklik gűsterecek durumlarda hayvan saęlıęı dikkate alınarak yapılan bařka űzel dűzenlemeler var mı?

Yaklařık on beř yıldır dűzenlemeler, hayvanların korunmasını tűre ya da tűrler grubuna gűre standartlařtırmak amacıyla űnemli űlęűde ęeřitlendirilmiřtir.

Evcil hayvanlara (2006'da buna 18 milyon kedi ve köpek dahil) ve özellikle kulübede ya da bağlı tutulan köpeklere özgü koşullar, hayvanların yetiştirilmesi, bakımı ve alıkonmasına ilişkin 25 Ekim 1982 tarihli kararnamenin (30 Mart 2000 tarihinde değiştirildi) ek I'deki "Evcil ve Ehlileştirilmiş Hayvanlar" başlıklı 2. faslında ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Bu hükümler toprak, binalar, su verme, alan, barınak, temizlik, tasma uzunluğu, araçtaki havalandırma gibi konuları kapsamaktadır.

Evcil hayvanlara özel bu koruma, Köy Kanunu'nun özellikle İkinci Kitabının Birinci Bâbındaki 4. faslın 2. bendinin 2. alt-bendini değiştiren 28 Ağustos 2008 tarihli ve 2008-871 sayılı kararnameyle yakın tarihte belirtilmiştir. "Evcil Hayvanlarla İlgili Hükümler" başlıklı alt-bentte koşullar on beş maddede ayrıntılı olarak tanımlanmaktadır.

Bu kararnamenin, evcil hayvanların korunması adına 13 Kasım 1987 tarihli Avrupa Sözleşmesi'nden yirmi bir yıl sonra yürürlüğe girdiğine dikkat çekelim; bu sözleşme-

nin 2. faslındaki 4. maddede bu durum şöyle belirtilmiştir:

1. Bir hayvana sahip olan ya da bir hayvanla ilgilenmeyi kabul eden herkes onun sağlığından ve esenliğinden sorumlu olmalıdır.

2. Bir hayvana sahip olan ya da bir hayvanla ilgilenmeyi kabul eden herkes, hayvanın türüne ve ırkına göre etolojik ihtiyaçlarını dikkate alarak ona gerekli kolaylığı, bakım ve özeni göstermeli ve özellikle şu hususlara dikkat etmelidir:

a) Kendisine en uygun yiyecek ve suyu yeterli miktarda sağlamak;

b) Yeterli derecede hareket imkânı sağlamak;

c) Kaçmasına fırsat vermemek için tüm makul adımları atmak.

[...]

Yük hayvanları ve semerli hayvanlar da unutulmamış. Daha önce alıntılıdığımız 30 Mart 2000 tarihli kararnamenin 1. ekinin 4. faslında, korunmaları ve koşum takımlarıyla ilgili kurallar belirtilmiştir.

10. Fransa'da kedi ve köpeklere gösterilen özel ilgi onlarla ilgili önlemlerin ayrıntısını açıklıyor. Ancak hayvancılık oldukça önemli bir ekonomik faaliyet ve etkisi yüz milyonlarla ifade ediliyor. Özellikle hangi metinler hayvanların yetiştirilme ve kesim zamanlarından bahsetmektedir?

Yetiştirme, ağıla alma ve kesim koşulları, Köy Kanunu'nun yanı sıra, Tarım Bakanlığının uygulanacak önlemleri belirten kararlarıyla da tanımlanmıştır.

Sığırgiller, keçigiller, koyungiller ve atgillerle ilgili olarak Köy Kanunu'nun R. 214-8. maddesi ve bu türlerin yanı sıra tavşanlar ve kümes hayvanlarıyla ilgili olarak, daha önce bahsi geçen 30 Mart 2000 tarihli kararnamenin 2. ekinin, fuar ve pazarlarda alıkonma koşullarına adanmış 1. faslındaki pek çok nokta bu hayvan kategorilerine özel oluşturulmuştur. Kötü hava koşullarına karşı korunmalarıyla ve uygunsuz hilelerle ilgili kurallar bu kısımda ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

Sığırgiller, kümes hayvanları ve domuzgiller, ilgili Avrupa yönergelerini aktaran bakanlık kararlarının getirdiği, yetiştirilme sırasında uyulması gereken koruma kurallarına tabidir.

Danagillerin korunmasıyla ilgili asgari standartlar, 12 Ağustos 1997 tarihli kararla değiştirilen ve 19 Kasım 1991 tarihli, 91-629/CEE sayılı Avrupa Birliği Yönergesi'ni aktaran 20 Ocak 1994 tarihli kararla belirlenmiştir.

Farklı yetiştiricilik sistemlerinde, yumurtlayan tavuklar için özel korumanın asgari standartları, 19 Temmuz 1999 tarihli ve 1999/74/CE sayılı Avrupa Birliği Yönergesi'nin aktarıldığı 1 Şubat 2002 tarihli kararda belirtilmiştir. Bu metin, dışarıya erişimi olan binalar, kapalı binalar, sözde düzenlenmiş kafesler, düzenlenmemiş kafesler (her tavuğun 550 cm²'lik bir alana, bir başka deyişle bir A4 kâğıdı ebadından daha küçük bir alana sahip olduğu kafesler) gibi her duruma kılı kırk yaran zooteknik ayrıntılar getirerek, hayvanların yetiştirildiği sistemleri ayırt etmektedir.

Domuzgillerin korunmasına yönelik asgari normlar, 9 Kasım 2001 tarihli ve 2001 /93 / CE sayılı Avrupa Birliği Yönergesi'nin aktarıldığı 16 Ocak 2003 tarihli kararda belirtilmiştir. Zootekniyle ilgili yönergeler son derece ayrıntılıdır ve domuzları, semirmiş, dişi domuz ve genç dişi domuz, hamile dişi domuz, dişi domuz ve yavrusu, domuz yavrusu, erkek domuz olarak tasnifleyerek değerlendirir.

11. Yiyecek olarak tüketilmek üzere üretilen hayvanların öldürülürken acı çekmeleri hangi resmi önlemlerle sınırlandırılabilir – kürkleri için yetiştirilen hayvanları da unutmamalım tabii?

Pek çok metin bu hayvanların öldürülme koşullarını ve yöntemlerini tanımlamaktadır.

Hayvanların mezbahada ya da mezbahta dışında kesilmesi ve öldürülmesi, Köy Kanunu'nun 4. faslının 4. bendinin, özellikle de R. 214-65 ila 78. maddelerinin ve R. 231-15. maddesinin konusunu oluşturur.

Tarım bakanının 12 Aralık 1997 tarihli kararı ve bu kararın Ek 1 ila 5. bölümleri, mezbahalardaki hayvanların korunma koşullarının sağlanmasını ayrıntılı olarak ele almakta ve hayvanların taşınması, yüklenmesi, boşaltılması, uyutulması ve öldürülmesi sırasında alınması gereken önlemleri ve nihai kesim koşullarını ayrıntılarıyla belirtmektedir.

12 Aralık 1997 tarihli kararın Ek 6. bölümü, kürkü için öldürülen hayvanlar ve çeşitli süreçlerle ilgilidir: beyin delici mekanik aletler, öldürücü iğne, elektrik vererek kalbi durdurma; karbon monoksit, karbondioksit, kloroform ile boğma. Bu saydığımız teknikleri okurken bile içiniz ürpermiyor mu?

Yumurtlayan tavukların üretimi için kullanılan kuluçka folluklarındaki erkek civcivlerin yok edilmesi ise özel bir durumdur. Bu erkek civcivlerin yumurtlamaya yönelik dişi civcivlerin sayısına eşit olduğu düşünülürse, bu epey civciv demektir: yılda 50 milyondan fazla. Bu civcivlerin yok edilmesi 12 Aralık 1997 tarihli kararın Ek 7. bölümündeki hükümlerle belirtilmiştir; iki yöntem öngörülür: mekanik

olarak yok etmek ve karbondioksit ile boğmak. Kürk hayvanlarında olduğu gibi bu civ-civlerde, bu düzeneklerin hayvanların acısını nasıl dindirdiğini anlamakta zorluk çekiyoruz.

12. Kâr getiren ekonomik faaliyetlere zarar vermemek için düzenlemelere uyulmayan alanlar yok mu?

Hayvan esenliğine saygı duymayı amaçlayan yasalara karşı ekonomik gerekçelerle yapılan ihlallerin gerçekten de cezasız kaldığı olmaktadır.

“Bir hayvanın yetiştirilmesi, korunması ya da alıkonulması, o hayvanın genotipik ya da fenotipik¹ özelliklerine göre, ne kaçınılabılır bir acıya ne de sağlığı üzerinde herhangi bir olumsuz etkiye yol açmalıdır,” diye belirtilen 30 Mart 2000 tarihli bir karardaki koşullara rağmen işlemeye devam eden kaz ciğeri üretimi buna örnek gösterilebilir.

1 Genotipik özellikler soyyapısal özelliklerdir ve bir bireyin genlerinde bulunan tüm özellikleri içerir; fenotip ise bu genotiplerin arasından sıyrılıp bireyin dış görünüşüne yansıyan genetik özelliklerdir. (ç.n.)

Ayrıca, muhtemelen ördekler ve kazların besiyeye konmasının¹ önüne geçilmesinden korktuklarından dolayı, milletvekilleri 18 Ekim 2005 tarihinde kaz ciğerinin kültürel bir miras olduğu sonucuna vararak Köy Kanunu'nun L. 654-27-1. maddesine şunu eklediler: "Kaz ciğeri Fransa'nın korunan kültürel ve gastronomik mirasının bir parçasıdır. Kaz ciğerinden kasıt, özel olarak besiyeye konularak semirtilen ördeklerin ya da kazların ciğeridir."

Tüketicinin tavukların kafeste yetiştirilip yetiştirilmediğini bilmeleri için yumurtaların ve paketlerin üzerine basılan damgalar da uygunluktan uzaktır ve bu kusur, her ne kadar Avrupa Birliği yönetmeliği için zorunlu kılınsa da, cezalandırılmamaktadır.

Yoğun ölçekli hayvancılığa, bir başka deyişle hayvanların endüstriyel üretimine gelinece, bu alan da hayvanları koruma koşulları hakkında Avrupa yönergelerinin ve karar-namelerin dayattıklarını dikkate almaktan uzaktır. Bu üretim koşullarının, üstelik tam

---

1 Burada sözü geçen uygulama "gavaj", yani hayvanların midesinin zorla doldurulması işlemidir. (ç.n.)

da insan sağlığı üzerinde yol ağtığı sonuçlardan dolayı bizi telaşlandırması için, sağlığı tehdit eden büyük krizlerin kazara ortaya çıkması gerekir.

13. Halk özellikle hayvanlar üzerinde yapılan bilimsel deneyler konusunda duyarlı görünüyor. Mevcut yönetmelikler hakkında ne söylenebilir?

Bu oldukça hassas alanda, insan çıkarlarının hayvan çıkarlarıyla çatışması, hayvanların deney amaçlı kullanımını hâlâ gerekli ve hatta zorunlu oldukça, bu kullanımın koşullarını belirlemeyi zorunlu kılar. Pratikte, 1959'dan itibaren iki İngiliz biyoloğun önerdiği "3 R Kuralı", hayvan sayısının indirilmesini (**R**éduire), deney yöntemlerinin iyileştirilmesini (**R**affiner) ve hayvanın ikamesini (**R**emplacer) tavsiye ederek esas temelleri zaten ortaya koymuştur. *Omurgalı hayvanların deneysel ya da başka bilimsel amaçlar için kullanılmasının önüne geçmek hakkındaki 13 Mart 1986 tarihli Avrupa Sözleşme-*

si, bu korumanın ana ilkelerini açıkça dile getirmiştir: hayvanların acı çekebileceğinin göz ardı edilmemesi, hayvan kullanımının sınırlanması, hayvanların ikamesi, sağlıklarının korunması. Bu sözleşmeyi, *Hayvanların deneysel ya da başka bilimsel amaçlar için kullanılmaya karşı korunmaları ile ilgili olarak üye devletlerin yasal, resmi ve idari hükümlerinin karşılaştırılmalarını içeren 24 Kasım 1986 tarihli ve 86/609 sayılı Konsey Yönergesi* izlemektedir. Bu sözleşme, 29 Mayıs 2001 tarihli ve 2001-464 sayılı kararnameyle düzenlenip tamamlanan 19 Ekim 1987 tarihli ve 87-848 sayılı kararnameyle Fransız hukukuna aktarılmıştır. Bakanlıklar arasında alınan 19 Nisan 1988 tarihli iki ortak karar, 87-848 sayılı kararnamenin uygulanmasını açıklar; kararlardan biri araştırmacıları, diğeri de araştırma kurumlarını kapsamaktadır.

1 Ağustos 2003 tarihli ve 2003-768 sayılı kararnameyle, 87-848 sayılı kararname, Köy Kanunu'nun R. 214-87 ila R.214-130. maddelerindeki "Hayvanlar Üzerinde Yapılan Deneyler" başlıklı 3. alt-bende eklen-

miştir. Bu maddelerin çoğu gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak hayvanlar üzerinde deneyler yapan kurumların kalitesini ya da araştırmacıların yeterliliğini belirtmektedir. Tüm bu yönetmeliğin sadece omurgalı hayvanları, memelileri, kuşları, sürüngenleri, amfibileri ve balıkları kapsadığını da belirtmeliyiz.

Hayvanlar üzerinde yapılan deneyler Ulusal Etik Düşünce Komitesi tarafından desteklenen ulusal bir komisyonca denetlenmektedir. Köy Kanunu'nun R. 214-116 ve R. 214-122. maddelerinde bu iki kurumun görevleri belirtilmiştir.

Köy Kanunu'nun R. 214-87. maddesiyle, hayvanlar üzerinde yapılan deneylerin kapsamı belirtilmiştir.

Acının azaltılması R. 214-91 ve R. 214-92. maddelerle yürürlüğe girmiştir.

Hayvanların kökeni R. 214-95 ila 97. maddelerde gösterilmektedir.

Araştırmacının yeterliliği, R. 214-93 ve R. 214-100. maddelerce tanımlanan özel hükümlere tabidir.

Hayvanlar üzerinde deneyler yapan kuruluşların onay, geliştirme ve işletme koşullarını düzenleyen, hayvanları korumayı ve onların esenliğini kapsayan ayrıntılı hükümler 19 Nisan 1988 tarihli kararla yürürlüğe girmiştir.

Bu karar hayvanlar üzerinde yapılan deneyleri yürütmek için gerekli yetkinin verilmiş koşullarını belirler. Hayvan üzerinde deney yapacak kuruluşu, hayvanların kalacağı tesislerin, deney cihazlarının ve personelin niteliğinin resmi standartlara uygunluğunu gösteren, valilikçe verilen onay belgesini almaya zorlar.

Kararın Ek 1. bölümü, tesislerin kurulmasını, hayvan barınaklarındaki ortamı, hayvanların bakımını ve kökeni yazılarak hayvanların kaydedilmesini içeren yönergeleri açıklar.

Ek 2, özel eğitimlere katılması gereken personelin, hayvan bakıcılarının ve teknisyenlerin yeterliliği ve işgücü hakkındadır.

"3 R Kuralı"nın araştırmacılar üzerindeki yaygın etkisine bağlı olarak, 1988 yılından beri uygulanan düzenlemeler, kademeli olarak "la-

boratuvar” hayvanlarına yeterince merhamet edilmesini sağladı. Örneğin Fransa’da 1990-2004 yılları arasında kullanılan hayvan sayısı yaklaşık %36 azaldı ve yayımlanan son istatistiklere göre tüm türleri kapsayan rakam 3.600.000’den 2.300.000’e indi. Yine de, bu “değişiklik” resmi yükümlülüklerin başında gelse de, aşağıdaki değişiklik hâlâ oldukça yetersiz kalıyor:

87-848 Sayılı Kararnamenin 1. Maddesi – Deneyler [...], bir taraftan bir zorunluluk içermeleri ve diğer alternatif deney yöntemlerini kullanamayacak durumda olmaları ve diğer taraftan [...] olmaları kaydıyla yasaldır.

Avrupa seviyesinde, Birlik düzeyinde sadece yirmi kadar alternatif yöntem günümüzde doğrulanıp kabul edilmiştir ve bu nedenle kullanılmaları zorunludur.

Bu noktada, “zorunluluğun” temel karakterinin, bu bağlamda çokça tartışılan kozmetoloji¹ başlığı altında hayvanlar üzerinde deneyler yapmaya izin verdiğini belirtelim.

1 Kozmetoloji, kozmetik ile ilgili pek çok maddeyi inceleyen ve geliştiren bilim dalıdır. (ç.n.)

Hayvan deneyleri hakkındaki 86/609/CEE sayılı yönergeyi müteakiben ve hayvanların korunması ve esenliği hakkındaki protokol uyarınca, yalnızca kozmetik ürünlerle ilgili olan Amsterdam Anlaşması'na ek 76/768 sayılı yönerge, hayvanlar üzerindeki deneyleri dikkate alarak çeşitli yasaklar getiren ve uygulama süresini belirleyen 2003/15/CEE sayılı yönergeyle yeniden düzenlenmiştir.

11 Mart 2009 tarihinden beri (11 Mart 2003 tarihinde Avrupa Birliği resmi gazetesinde yayımlanan yönergeden altı yıl sonra), hayvanlar üzerinde test edilmiş kozmetik ürünlerin piyasaya sürülmesinin yanı sıra, hayvanların kullanılmasının 11 Mart 2013 tarihinde yasaklanacağı bu tür testlerin kozmetik ürünlerin içeriklerinin güvenliğini değerlendirmek üzere yapılması (zehirlilik derecesinin uzun vadeli etkilerinin değerlendirilmesi istisna tutularak) Avrupa Birliği içinde yasaklanmıştır.

14. Özellikle esaret altındaki yaban hayvanlarının korunmasını kapsayan resmi önlemler nelerdir?

Hayvanların taşınma ya da kesim sırasında korunmalarıyla ilgili genel metinler bazı özel talimatlarla yaban hayvanlarını diğer hayvanlardan ayırt eder.

Yaban hayvanı türlerinin alıkonması ve korunması için bazı özel düzenlemeler varsa da, bu metinler küresel çapta yasalaştırılmamıştır.

Tesislerde tutulan yaban hayvanı türlerinin bireysel olarak korunmasının valilik yetkisine tabi olması, tüketim veya kamu eğlencesi olmalarına ya da gösterilerde kullanılmalarına göre Çevre Kanunu'nun maddelerinin ve bağlı olsun olmasın Tarım ve Ekoloji Bakanlıklarının verdiği kararların konusudur.

Halka teşhir için hayvanat bahçeleri gibi belirli kurumlarda tutulan yerel ya da yerel olmayan yaban fauna hayvanları, özellikle 25 Mart 2004 tarihli kararda belirtilen genel çalışma koşulları ile tesislerin genel özelliklerinin belirlendiği ayrıntılı düzenlemelerden yararlanır. Hayvanların korunması özellikle 3, 4, 5 ve 6. fasıllarda belirtilmiştir.

Türlerin korunması denilen faaliyet de yine 25 Mart 2004 tarihli aynı kararın 53 ve

54. maddelerinin konusudur ve esaret altında üremeyi imkânlarla çelişen üç kriterle haklı gösterdiğinden bu maddeler oldukça belirsiz, hatta hatalıdır. Bir yandan, tüm özgül davranışsal ihtiyaçlarını ifade edebilmeleri için doğal ortamlarında serbestçe yaşamaları zorunlulukların en başında gelirken, hayvanların esenliğini sağlamaya yönelik kurallara saygı zorunluluğu kriteri; diğer yandan, pratikte yürütülmesi imkânsız olup kısır bir üremeyle sonuçlanacakken, üremenin amacıymış gibi bu yabanıl yaşam alanlarına geri koyma kriteri; ve nihayetinde, sayıları azalan damızlıklar sadece genetik kaymaları taşıyabilecekken, hayvanat bahçeleri arasındaki basit hayvan mübadeleleriyle elde edilen genetik kalitenin güvence kriteri.

Hem Avrupa bizonu ile Amerikan ova bizonunun hem de koşucu kuşların (devekuşu, tepeli devekuşu ve Amerikan devekuşu) tüketimi için kurulan hayvancılık tesisleri, Tarım Bakanlığının, genel işleyiş kuralları ve özelliklerini belirleyerek, barındırılan hayvanların, fizyolojik ve davranışsal gereksinimleri ile

esaret altında tutulmaya uyum sağlama becerileri dikkate alınarak korunmalarını sağlayan 2 Nisan 2001 tarihli iki kararının konusudur. Bu kararların Ek I (bizonlar) ve Ek II (koşucu kuşlar) bölümlerinde bu hayvanların korunmalarını sağlamaya yönelik özel önlemler belirtilmektedir: mera ve binalardaki koşullar, beslenme, üreme, sağlık, ulaşım gibi.

Yaban faunadaki hayvanları toplayan ve onların bakımını yapan kuruluşlar, genel işleyiş kurallarını ve tesislerin özelliklerini belirten 11 Eylül 1992 tarihli kararla hareket ederler.

Bu kararın muhtelif maddeleri, hayvanın cinsine göre değişen belirli toplama, veteriner denetimi, rehabilitasyon, vahşi doğaya salınmadan önce yeniden yerleştirme için yapılan hazırlık koşullarını içerir. Ekler ise genellikle yumurtalar, yavrular ve genç hayvanlar konusunda; ardından kuşlar, karada yaşayan memeliler, yüzgeçayaklılar ve mazota bulanmış hayvanlar hakkında ek bilgiler verir.

Evcil olmayan hayvanların eğlence amaçlı yetiştirilmesine gelince, bu tesislere ve işle-

yişlerine ilişkin kurallar 10 Ağustos 2004 tarihli karar ile sabitlenmiştir. Biyolojik gereksinimlerin karşılanması, esaret koşullarında imkânsız olduğu bariz özgül davranışların tümünü ifade etmeyi gerektirirken, tesislerin “barındırılan hayvanların biyolojik gereksinimlerini ve esenliklerini temin etmek ve yaban faunadaki türlere uygulanabilir resmi hükümlere bağlı kalmakla yükümlü olduklarını” belirten 2. maddenin, daha önce esaret altında üreme bahsinde sözünü ettiğimiz maddeyle aynı belirsizliği içerdiğini fark ediyoruz.

Son olarak, seyyar gösteri mekânlarındaki evcil olmayan canlı hayvan türlerinin esaret ve kullanım koşullarını belirten bir karar çok geçmeden yayımlanmalıdır.

15. Düzenlemelerimizde ve mevzuatlarımızda hayvanların korunması hakkındaki metinlerin sayısı gün geçtikçe artıyor. Hayvanlara iyi yaşam koşulları sağlamak için bu metinler yeterli değil mi?

Fransa'daki mevzuatın ve düzenlemelerin karmaşık olduğu kesindir. Az önce de gördüğümüz üzere, yasalaştırılmış olsun ya da olmasın, özellikle Köy Kanunu ve Çevre Kanunu'nda bulunan dağınık çok sayıda metinle zenginleşiyorlar. Ayrıca hayvan istismarının farklı biçimlerini kapsaması hedefiyle sık sık uyarlamalara maruz kalıyorlar. Ancak şu bir gerçek ki, istismar büyümeye devam ediyor, koruyucu metinlerin sayısı artarken, ciddi acı çeken hayvan sayısı da artmaya devam ediyor. Et tüketimi daha önce olmadığı kadar önemli bir seviyeye gelmiştir, uzun mesafelerde hayvan taşımacılığı artıştadır, bilimsel araştırmaların gelişimiyle hayvanlar üzerinde yapılan deneylere yenileri eklenmektedir.

Uyarlanan metinlerin tüm bu faaliyetleri içermesi şarttır. Bu açıdan, yetiştirme, hayvan taşımacılığı, hayvansal ürünlerin etiketlenmesi, bilimsel araştırmalar gibi önemli konularda verdiği yönergelerle ulusal hukukumuzun güçlendirilmesine büyük katkılarda bulunan Avrupa Birliği hukukunun oynadığı önemli rolü vurgulamak gerekir.

V

HAYVAN HAKLARI İÇİN
GELECEĞE YÖNELİK
HUKUKİ PERSPEKTİFLER
NELERDİR?

1. Yakın gelecekte hukukun hayvan haklarını daha fazla dikkate alabileceğini umabilir miyiz?

Hayvan hakları kavramının bile ciddiye alınması onlarca yıl sürdü; ancak hayvana saygı kavramının geliştiği inkâr edilemez. Bu alanda bariz bir ilerleme kaydedildi; bu aslında, önce çevre sorunlarıyla, ardından da hayvanların akıbetiyle ilgilenen uluslararası kurumların yaptığı etkiye bağlıdır. Önemli uluslararası sözleşmelerde ve özellikle giriş kısımlarında belirtilen ilkelere, “içkin” bir değere sahip oldukları kabul edilen hayvanların haklarıyla ilgili önemli göndermeler bulunmaktadır.

Daha somut düzeyde, Avrupa Birliği hukuku, artık tüm mevzuatında bulunan hayvanları “koruma” kavramını ve bunun ulu-

sal yönetmeliklere aktarımını sağlayacak bir politika uyguladı. Birliğin temel anlaşmaları üye devletleri, kendi mevzuatlarında bile hayvanları koruma konusunu dikkate almaya zorlamaktadır.

Tüm bunlar ne kadar olumlu olursa olsun, metinlerde belirtilen ilkelere karşın insan kendi çıkarlarına odaklanmaya ve ekonomik hayatında önemli bir yer tutan hayvanları sömürmeye devam ediyor. Bazı hayvan yetiştiricisi gruplar, yerine kuşkusuz hayvanın daha az lehine olan “iyi muamele” fikrini koymak istedikleri “esenlik” fikrini bile çoktandır sorguluyor. Bir hayvanın “esenliğini” vurgulamak, kendi türünün fizyolojik ve davranışsal tüm gereklerine uygun yaşam koşulları sunmayı düşünmek; ona “iyi muamele” etmek ise kesim zamanına kadar öncelikle sağlığını korumayı ve en iyi şekilde büyümesini istemek demektir.

Hayvanı her şeyden önce bir tüketim malı olarak gören, kâr ve kazanç uğruna etik hususları dikkate alma konusunda isteksiz bir ekonomik sistemde olduğumuz kesindir.

Hayvanları koruma konusunun fiyata yansıyan bir bedeli ve buna göre de kârı azaltan bir maliyeti vardır. Küresel ticaret rekabeti ve DTÖ¹ düzenlemeleri bu süreci abartmaktadır.

Ama en azından Avrupa düzeyinde bununla bağlantılı olarak bir zihinsel evrim yaşandığını görüyoruz; tüketiciler, çoğunlukla kendi sağlık sorunlarını veya çevre sorunlarını göz önünde tutarak, hayvancılık koşullarına karşı duyarsız kalmamaktadır. Organik tarımın gelişimi de bunun bir kanıtıdır.

Mevzuatta kısa vadede temelli bir iyileşme beklemek, başka bir deyişle hayvan “haklarının” yakında “hukuk” a entegre edileceği beklentisi içine girmek aşırı iyimserlik olacaktır. Ancak yine de gelecekte, laboratuvar hayvanları olarak tavşanlar ve çiftlik balıkları, kafadanbacaklılar ile on ayaklı kabuklular ve son olarak seyyar gösterilerde esir tutulan yabani türde memeliler, kuşlar ve sürüngenler gibi bazı hayvan sınıflarını özellikle dikkate alan koruma yönetmelikleri görmeyi ümit edebiliriz.

---

1 Dünya Ticaret Örgütü.

2. Hayvanları koruyan mevcut hükümlerdeki eksiklikler, tutarsızlıklar ve hatta çelişkiler ileride düzeltilecek mi?

Temel tutarsızlık kanunlar arasında yatıyor: Köy Kanunu evcil hayvanların “duyarlı” olduğunu açıkça belirtirken, Ceza Kanunu hayvanların duyarlılığına karşı saldırıları cezalandırarak hayvanın bu yanını dolaylı olarak tanır. Medeni Kanun’da ise bu temel özellikten söz edilmez, hayvan sadece bir “mal” olarak kabul edilir.

Öte yandan, özgür yaban hayvanlarının birey hayvan olarak hukuki statüsü de yoktur; sadece çeşitli türlerinin yönetimi Çevre Kanunu ve uluslararası sözleşmelerle hükme bağlanan yaban fauna dikkate alınmıştır. Medeni Kanun’a gelince, 713. maddesi, özgür yaban fauna *res nullius* ilan edilerek yorumlanır. Ancak bu “eşya” hayvanlar balıkçılık ya da avlanma yoluyla mal edilmeye yatkındırlar ve Medeni Kanun’un 516. maddesi hayvanları eşyadan ayrı tuttuğu için eşya olmayan mallara dönüşürler! Bir başka tutarsızlık ise,

Üretilen av hayvanlarının, esaret altındaki yaban hayvanlarının Köy Kanunu'nun L. 214-1. maddesine tabi olması ve bundan dolayı da acıya duyarlı canlılar olarak görülmeleridir. Onları doğaya bırakmak bu duyarlılığı kaybetmelerine neden olur. Bu yasal tutarsızlık aynı zamanda bilimsel bir sağmalıktır.

Bir yetersizlik rneği olarak, Ceza Kanunu'nun hayvana verilen zararları ihmal, kötü muamele ya da zulümden kaynaklı olarak üç derecede tuttuğunu dikkate almak gerekir. Kötü muamele seviyesine çıkmayan ancak hayvanın yine de zarar gördüğü "suiistimal" kavramını da araya sıkıştırmak uygun düşmez miydi? Yeni bir şey değil! Hammurabi Kanunlarının 254. maddesinde şöyle yazar: "Bir pulluk aldıysa ve öküzleri yorduysa, ekeceği kısım oranında buğdayı karşı tarafa verir." İşçinin suğlandığı ihlal, öküzleri canı çıkana dek alıştırmasıdır; Hammurabi Kanunlarının bu maddesi açıkça suiistimali önlemeye yöneliktir. Yaklaşık 3800 yıl sonra bizim Ceza Kanunumuz da bu kanunlardan ilham alabilir belki.

Bir başka yetersizlik örneği, Ceza Kanunu'nun "esir tutulan" yaban hayvanlarından bahseden çeşitli maddelerindeki belirsizliktir. Bunun koşulları belirtilmelidir. Örneğin bu durum süreye göre olabilir mi? Bir hayvanı esir tutmak birkaç saniye sürebileceği gibi yıllar da alabilir. Süre kriterini kabul etmek mümkün değildir. "Esaret", "özgürlüğün" zıttı, özgürlükten mahrum bırakma olarak tanımlanmalıdır. Böyle bir kesinlik, açık metin yokluğundan kaynaklanan hukuki yorumları engelleyecektir.

Ceza Kanunu'nun maddeleri içinde bile görünen çelişkileri akılda tutarak, gelin şu çelişkilere bir göz atalım. Hayvanların daha iyi korunması için oluşturulan, ulusal yasalarımızla bütünleşmiş hükümlere bazen yaptırımlarını sınırlandıran istisnalar eşlik eder. Bu son noktada, sözgelimi Ceza Kanunu'nun, hayvanların ne ağır istismar ne de zulüm eylemine maruz kalmaması gerektiği ilkesine dayanan 521-1. maddesinin içeriğini hatırlamak yeterlidir. Hayvanları korumanın temellerinden birini oluşturan bu madde en az üç istisna içerir.

521-1. Madde – Alenen olsun ya da olmasın, evcil ya da evcilleştirilmiş ya da esaret altında tutulan bir hayvana karşı ağır ya da cinsel içerikli istismarda bulunan ya da zulüm edenler 2 yıl hapis ve 30.000 Euro para cezasına çarptırılır. [...] İşbu maddenin hükümleri, süregelen bir yerel geleneğe dayandırılabilen boğa güreşlerine uygulanamaz. Süregelen bir geleneğin oluşturulabileceği bölgelerdeki horoz dövüşlerine de uygulanamaz.

Her türlü yeni gallodrome'un¹ inşası işbu maddede öngörülen cezalara tabidir.

Yeniden yerleştirmek için ayrılan hayvanlar hariç, evcil ya da evcilleştirilmiş ya da esaret altında tutulan bir hayvanın terk edilmesi de aynı cezalara tabidir.

Öyleyse bu yasanın, bazı koşullarda, hayvanların şiddetli acılar çektiği boğa güreşi ve horoz dövüşü gibi halka açık gösterilere “uygulanamaz” olduğunu görüyoruz.

Bu muafiyet, biri kötü muameleyi, diğeri hayvanın gereksiz yere öldürülmesini ceza-

1 Horoz dövüşlerinin yapıldığı dairesel alan. (ç.n.)

landıran R. 641-1 ve R. 655-1. maddelerde de aynı koşullarda tekrarlanır.

R. 654-1. Madde – [...] Alenen olsun ya da olmasın, evcil ya da evcilleştirilmiş ya da esaret altında tutulan bir hayvana sebepsizce, bile isteye kötü muamelede bulunanlar, dördüncü sınıf yasaya aykırı davranışlar için öngörülen şekilde cezalandırılır.

Hayvan sahibinin mahkûm edilmesi veya sahibinin bilinmemesi durumunda mahkeme, hayvanı, kamu yararına çalışan ya da bilinen bir hayvan koruma tesisine bırakmaya karar verebilir. Tesis hayvan hakkında dilediği tasarrufta bulunabilir.

İşbu maddenin hükümleri, süregelen bir yerel geleneğe dayandırılabilceği boğa güreşlerine uygulanamaz. Süregelen bir geleneğin oluşturulabileceği bölgelerdeki horoz dövüşlerine de uygulanamaz.

R. 655-1. Madde – Alenen olsun ya da olmasın, evcil ya da evcilleştirilmiş ya da esaret altında tutulan bir hayvanın sebepsizce, bile isteye ölümüne sebebiyet verenler, beşinci sınıf yasaya aykırı davranışlar için öngörülen şekilde cezalandırılır.

İşbu maddede öngörülen yasaya aykırı davranışın tekrarı 132-11. madde uyarınca cezalandırılmaktadır.

İşbu maddenin hükümleri, süregelen bir yerel geleneğe dayandırılabilceği boğa güreşlerine uygulanamaz. Süregelen bir geleneğin oluşturulabileceği bölgelerdeki horoz dövüşlerine de uygulanamaz.

Ceza Kanunu ayrıca, boğa güreşlerinin ve horoz dövüşlerinin ciddi hayvan istismarlarına yol açtığını ve ilkece yasaklanmaları gerektiğini kabul eder. Ancak bu gösterileri düzenleyenler ve bu gösterilerin aktörleri, ulusal toprakların belli bölgelerinde yerel gelenekler sayesinde gerçekleştiği zaman, ceza hukukunun ülke çapında her yerde ve her vatandaşa karşı eşit uygulanması ilkesiyle resmen çelişen "yasal dokunulmazlık"tan yararlanırlar. Ağır istismara ve kötü muameleye yol açtıkları kabul edilen uygulamaların devam etmesine izin veren bu tür metinlerdeki birtakım belirsizliklere dikkat etmek gerekmektedir.

3. Sosyoekonomik gelişmelerle hayvanların hukuki statüsünü geliştirmeye yönelik gerçek bir siyasi irade düşünülebilir mi?

Niyet beyanları ile devamındaki uygulamaları birbirinden ayırmak gerekir. Fransa, Avrupa Birliği'nin çevre ve hayvanlarla ilgili bazı kararlarının ulusal hukukuna uyumunu sistematik olarak geciktirmek gibi yakışıksız bir eğilim içinde olduğunu gösterdiğinden, hatta Avrupa Birliği'nin önerdiği tedbirleri kabul etmeyi reddettiği, dahası yürürlükteki yasalara bile karşı çıktığından bu konuda öncü olmaktan çok uzaktır.

Görünen o ki siyasi seçim ve karar verme açısından asıl mesele, tarımsal üretim, endüstriyel balıkçılık ve avcılık alanlarındaki gruplar gibi, oy sandıklarını ve ekonomiyi etkileme gücüne sahip olduklarını gösteren gruplara kulak vermektir. Bu grupları tatmin etmemek ya da en azından keyiflerini kaçırmak siyaseten tehlikeli sayılır. Kendileri de yasaya saygı ve bilgi konusunda duyarlı

olması gereken hayvan savunucuları, çevre savunucularının ancak kısmen sahiplendiği etik kaygılara sahiptir. Ayrıca henüz birleşmemişlerdir, savları tutarsız ve ciddiyetsiz olabilir ve siyasal, toplumsal ve ekonomik alanlarda sayısal ve mali açıdan ağırlıkları hâlâ az olabilir. Bu nedenle, kamu otoriteleri onlara danıştıklarında, sözleri nadiren, o da ancak önemsiz konularda, genellikle de süs hayvanlarıyla ilgili olarak dinlenir.

4. Yargının evrimi de yargı çevrelerinin hayvan bilimlerinin birikimleri hakkında daha iyi bilgilenmesinden geçmiyor mu?

Israr ediyoruz: Bir hayvanın esenliği, kuşkusuz acı, kaygı, üzüntü gibi ıstırapların olmaması dışında, kendine özgü davranış çeşitliliğini ortaya koyma imkânı vermesi için de şarttır. Bu alanda düzenleme yapmak isteniyorsa, bilimsel bilgiye, özellikle etolojik ve nörobiyolojik araştırmalardaki gelişmelere dayanmak şarttır. Otuz yıldır süren memelilerin ve kuşların davranışları hakkındaki

başarılı çalışmalar uzmanların oluşturduğu toplulukların dışında da bilinse bile, hayvan grupları, sözgelimi soğukkanlı denen omurgalı sürüngenler, amfibiler, balıklar ya da merkezi sinir sistemi gelişmiş kafadanbacaklı yumuşakçalar, on ayaklı kabuklular gibi omurgasızlar üzerine yapılan araştırmalar henüz çok yeni olduğundan sayıları da son derece azdır. Örneğin balıkların acı ve korkuyu hissedebildikleri ancak 2003 yılında, on ayaklı kabukluların acıyı hissettiği ise 2009 yılında bilimsel olarak çürütülmez şekilde kanıtlandı.

Bilimsel yayınlar ile bilginin kamusal bilgiyle, yani etnoloji ve nörobiyoloji alanında uzman olmayan bilim insanları gibi jüri üyelerinin bilgisiyyle bütünleşmesi arasında onlarca yıl geçebilir.

Tabii bunun tam tersi de doğrudur. Hayvanlarla ilgili bilimsel araştırmalar yapanlar deneyleriyle ilgili yönetmelikleri bilirler, ancak bu düzenlemelerin çiftliklerde, nakliyat, hayvan gösterilerinde, hatta hayvanat bahçelerindeki hayvan bireylerin acısını ve

esenliğini, öncelikle de çeşitli türlere özgü belli özelliklere göre nasıl dikkate aldığı hakkında nadiren bilgi sahibidirler.

5. Verilecek kişiler sadece uzman yetişkinlerse, hukuk ve bilim çevrelerinin bu tamamlayıcı bilgileri için çok geç kalmış olmayacak mı?

Bilim insanı ya da hukukçu, aramızdan hangimiz, tam olarak kendi branşı olmayan bir alanda bilgisi olmadığı için üzüntü duymamıştır? Yükseköğretim düzeyinde, doğrudan yaşam ve çevre bilimleriyle ilgili olmayan Grandes Écoles¹ ve enstitülerdeki üniversite öğrencileri, hayvan yaşamı hakkında ve insanların hayvanlardan türlü şekillerde yararlanmasının yasal, felsefi, bilimsel, etik, sosyo-ekonomik yönleri hakkında en küçük bir bilgi edinememektedir. Bu da, örneğin bu yüksek branşlardan mezun olanların eksiksiz nesnel analizler için gerekli "kültür" den yoksun ol-

1 Fransız devlet üniversitesi sisteminin dışında kalan ve öğrenci seçiminde oldukça seçici davranan seçkin okullar. (ç.n.)

malarıyla sonuçlanır, öyle ki bu eksiklik uygunsuz ve hatta tutarsız kararlar alacakları siyasi, idari ve yasal bağlamlara yol açacaktır.

Genellikle, öğretilenlerin dikeyliği aşırı bölümlendirilmiş ve fazlasıyla dışlayıcıdır, bunun hiç değilse dahil edilebilecek diğer disiplinlerle ilgili temel bilgileri verebilecek bir yataylıkla desteklenmesi şart olacaktır.

Doğa ve hayvanlar üzerine baştan savma bilgiler vermekle yetinilen ilk ve orta dereceli okullarda da bu sorunla karşılaşmaktayız; çocuklar vatandaşların özellikle hayvanlar ve genel olarak doğayla ilgili üstlenmesi gereken yükümlülükler hakkında herhangi bir yurttaşlık ve ahlak eğitimi almamaktadır.

Doğaya saygı ve hayvan bilgisi hakkında birçok disipline dayalı öğretim programları düzenlenmeli ve ilkokuldan yükseköğretime, özellikle de üst düzey kamu hizmeti ve yargı eğitimi veren kurumlar ile Grandes Écoles'e kadar her seviyeye uyarlanmalıdır.

6. Görsel-işitsel medya gibi yazılı basının da halkı daha fazla bilgilendirmesi

ve açıkçası hayvanların durumu üzerine daha ciddiyele eğilmesi daha iyi olmaz mıydı?

Televizyonda sıklıkla sahiplerinin şımarttığı evcil hayvanlar ya da doğal ortamlarında gelişen yaban hayvanları gibi halkın beğenisini kazanan programlar yayınlanır. Ancak, örneğin kafeste yaşayan bir tavuğun ya da kafesteki domuzun hayatını, çiftlik hayvanlarının nakliyatını, kesimini, kedi köpek veya yaban hayvanı ticaretini konu alan belgesellerin izleyiciyi daha hafif programlara geçmek üzere hızla kanal değiştirmeye ittiği zannedilir. Bazen kısa diziler halinde sunulan bu acı verici konuların görüşler üzerinde her zaman için güçlü bir duygusal etkisi vardır; ancak çoğunlukla sert çatışmalara neden olsalar da, nadiren öze ilişkin sakin tartışmalara yol açarlar. Yayınlar bilimsel ve yasal planda daha iyi belgelenmiş ve daha sık olmalıdır.

İnternet, hayvan sorunlarına dikkat çekmek için kullanılacak en iyi mecra oldu; internet üzerinden pek çok bilgiye ulaşıyor;

ister ciddi ister tuhaf, hayvanlar için uygun olsun olmasın, yayılan fikirler forumlarda etkin tartışmalara yol açıyor. Her ne kadar karşılaştırılan yasanın maddelerini bulmak zor olsa da, internet aynı zamanda hayvanların korunmasıyla ilgili yabancı ülkelerdeki mevzuatları öğrenmeye de olanak sağlıyor. Öyleyse internet, elbette verilen bilgilerin ve başvurulmuş kaynakların teyit edilmesi koşuluyla, halkın hayvanların içinde bulunduğu duruma ilgisini artırmak için kullanılabilecek mükemmel bir araçtır.

7. Birkaç yıldır hayvanlar için yeni bir hukuki statünün belirlenmesi üzerine tartışılıyor. Bir gün Medeni Kanun'da daha tatmin edici bir metin görebilecek miyiz?

Hayvanların hukuki statüsünde reform yapılmasıyla ilgili şimdiye kadar çokça şey yazılıp çizildi. Birkaç kez gerçek bir reform olacağını umut ettik ve her seferinde de hayal kırıklığına uğradık. 1999 yılında milletvekilleri Medeni Kanun'un 524 ve 528. maddelerine

rini değiştirmeye kalktılar, değişikliği yaparken çekingen davranmaları yüzünden konu tekrardan derinlemesine ele alınamadı. 2004 yılında adalet bakanı, bu niyetle Suzanne Antoine'dan talep edilen bir rapor ışığında sorunu yeniden incelemek istediğini belirtti; o gün bugündür bu konunun ardı gelmedi. 2008 yılında cumhurbaşkanının talebi üzerine Tarım Bakanlığı tarafından düzenlenen "Hayvan ve Toplum Buluşmaları" sırasında, en azından, hayvanların hukuki statüsüne dair köklü bir yasal reforma girişecek bir siyasi irade olmadığı ortaya çıktı.

Bu girişimler, en azından, belirli maddelerdeki kimi noktaları yeniden yazmanın çok ötesine geçmesi gereken bir reform ihtiyacının altını çizmeyi sağlamıştır. Medeni Kanun son yıllarda babalık, teminat hakları ve borçlar hukuku gibi önemli konularda gözden geçirilmiştir ve hayvanların durumuna çok daha geniş bir perspektiften bakıldığında, "mallar"a ilişkin Medeni Kanun hükümlerinin artık çağdaş topluma uygun olmadığı anlaşılmıştır. Mülkiyet Kanunu'nda genel

bir reform yapılması zaten plan dahilindedir. Capitant Derneği,¹ geçenlerde mülkiyete ayrılmış İkinci Kitaba ilişkin yeni bir taslak metin sundu, metinde hayvanlara özel bir madde de var: 521. *Madde – “Hayvanlar, onları koruyan yasalar nezdinde, bedensel varlıklar düzenine tabidir.”* Şunu belirtelim ki, hayvanları koruyan yasalar yerine hayvanlara ait yasalara gönderme yapılması etik açıdan daha doğru olurdu... Mülkiyet Kanunu'ndaki hiçbir reform, hayvanın hukuki statüsü düşünülmezsizin ele alınmamalıdır. Kuşkusuz burada önemli olan, reformun hayvanın yararına olup olmayacağıdır.

8. Kısaca sormak gerekirse, Medeni Kanun'da hayvana özel bir yer vermek, bir başka deyişle onu artık mülk sınıfından çıkartmak mümkün mü?

---

1 Fransız hukukunun en gelişmiş yasal kültürü temsil ettiğini düşünen hukukçu Henri Capitant'ın 1935 yılında kurduğu dernek. Kısmen Fransız hükümetinin desteklediği dernek araştırmalar yayımlayıp bilimsel konferanslar düzenler. (ç.n.)

Bu kesinlikle en mantıklı ve hayvan doğasına en uygun çözüm olurdu.

Hukukun nesnesi olan hayvan hukukun öznesi olmalıdır.

Her bir hayvan türü içinde, ya genlerin ya da bireysel olarak kazanılmış deneyimlerin değişkenliğine bağlı olarak, morfolojik özellikler ile davranış eğilimlerinde büyük bir çeşitliliği yakından ayırt etmek ve böylece aynı grupta birbirine çok benzemelerine karşın "kişiselliklerine" bakarak bireylerin farkını ortaya koymak çeşitli derecelerde mümkünse de, hayvanın bir kişiye benzetilmesi fevkalade zordur. Ancak hayvanın canlı dünyasında ayrı bir "varlık" olduğuna kuşku yoktur, o halde hukuki statüsünün Medeni Kanun'un özel olarak hayvana adanmış bir kitabına konu olması normal kaçacaktır. İnsan kişisine ayrılan fasıl ile insanın mirasını oluşturan mülklere ayrılan fasıl arasında kendine yer bulabilir. Medeni Kanun'da hayvana duyarlı bir varlık olarak değinme önerisi, 2005'te adalet bakanının isteği üzerine Suzanne Antoine'ın yazdığı raporda ele alınıp

belirtilmiştir. Öneri, hayvanı salt işe yararlıktan kurtarmak isteyen ve onları her türlü etik saygıdan muaf tüketim mallarının oluşturduğu ekonomik bir sistem içinde sınıflandırmak istemeyen birçok hukukçunun desteğini kazanmıştır. Böylece "canlı", hukukumuzdaki yerini bulacaktı. 2006 yılından beri bu teklif birkaç defa yinelenip sistematik olarak reddildiğinden, bu durum besbelli ki Medeni Kanun'un temel yapısal düzeninde, şu an için dikkate alınma şansı pek yokmuş gibi görünen bir değişikliğe gidilmesi demektir.

9. Peki, bazı yabancı ülkelerdeki mevzuatlarda olduğu gibi, hayvana koruma altındaki mülk statüsü verilse kabul edilmesi daha kolay olmaz mıydı?

Mevcut duruma göre önemli bir ilerleme olsa da, hayvan yine bir mal olarak kalacağından, bir başka deyişle hep sağladığı yarar açısından değerlendirileceğinden çok da tatminkâr bir sonuç olmazdı. Bu çözüm, insan ile eşya arasında bir ara kategori, bazı

salt hukuk yanlılarına aşılması imkânsız görünen bir engel yaratmaktan kaçındığı için, mülkiyet hakkından tamamen çıkarmak çok şiddetli polemiklere yol açtığı ölçüde dikkate alınabilirdi. En azından tek bir artısı olurdu: hayvanı diğer mallardan açıkça ayırmak ve onu özel koşullarına göre tanımlamak. Almanya, Avusturya ve İsviçre'nin benimsediği ve medeni kanunlarını buna göre değiştirdikleri çözüm tam da budur. "Hayvanların eşya olmadığını" ve özel yasalarla korunduklarını açıkça tanırlar. Hayvan temellük düzeni hiç değişmez, bu temellük diğer ticari mallara uygulandığı üzere hayvanın çıkarlarına özgü koruyucu hükümler uyarınca uygulanır.

10. Medeni Kanun çerçevesinde sıkça önerilen, hayvana tüzel kişilik kazandırma fikri hakkında ne düşünmek gerekir?

"Hayvanın kişiselleştirilmesi", hayvana özgü hakların varlığının tanınmasını ve hayvanı artık bir nesne değil, hukukun bir öznesi olarak değerlendirmeyi mümkün kılacağıın-

dan cazip bir fikirdir. Bunun uygulamasında genelde (ve muhtemelen uzunca bir süre daha) her türlü zorlukla karşılaşılacaktır. İlk olarak, hayvana tanınacak haklar nelerdir? Temel haklar, insanlar yüzünden acı çekmesi için mi, yoksa türünün tüm ihtiyaçlarına göre bir yaşam sürmesi için mi verilecektir? Ve her şeyden önemlisi, hangi hukuk tekniği hayvanın bu hakları kullanmasına izin verir? Bu konuda tüzel kişilere uygulanan modelin ya da yetersiz kişilerin yönetiminde uygulanan temsil tekniklerinin kullanılması önerilmiştir. Görünen o ki, şu anda toplumumuz ne hayvanın durumuna dair böyle bir karmaşa istemektedir, ne de yasa koyuculardan Medeni Kanun'un temel metninde basit bir hayvan tanımı yapmaları istenirken karşılaşılan zorluklar tespit edildiğinde bununla baş edecek araçlara sahiptir. Tüm hayvanlar, türleri ne olursa olsun ve her nerede olursa olsun insan denetimi altında tutulduklarından, hepsi prensipte aynı esenlik hakkına sahip olduğu halde, insanlara genetik olarak en yakın görünen bazı hayvanları –özellikle büyük

insansı maymunları– bilhassa ayrı tutmak, sonuç olarak hayvanlar arasında önce etik sonra da hukuki bir hiyerarşi kurulmasını sağlayacaktır.

**11. Öyle görünüyor ki, mevzuatı temel-
den geliştirmek şart, ancak bu durum
denetim sorununu ve etkinliğini çözebi-
lecek mi?**

Açıkçası asıl sorulması gereken soru, bu-
nun çözümlenip çözülemeyeceği değil, çözümün-
nün istenip istenmediğidir!

Denetim sisteminin karmaşıklığının esa-
sında iki etmene bağlı olduğunu daha önce
belirtmiştik: çeşitli kurumların, bağlı oldukla-
rı bakanlıklara göre, dağınıklığı ya da birara-
dalığı ve hayvanların kullanıldığı tüm alan-
larda yapılacak denetimlerin çokluğu. Bütçe
ödenekleri ve uzman personelin kaynakları,
özellikle saha görevlerini gerçekleştirmek
için genellikle yetersizdir ve çoğunlukla kötü
uyarlanmıştır. Daha önce belirttiğimiz üzere
devletin, denetimleri gerçekleştirmeye yeter-

li görülen bazı temsilcileri (polis, jandarma) hayvanlarla ilgili yasa ve yönetmeliklerden habersizdir. Bu konuda gelen müdahale talepleri sıklıkla basit bir not defterine kaydedilmekten öteye gitmeyerek reddedilir.

Dahası, yukarıda da belirtildiği üzere, ister evcil ister yabani olsun hayvanın durumundan sorumlu idari hizmetler ne yetkiye ne yeterli ve gerekli araçlara ne de hepsinden önemlisi, amacı hayvanların sömürülmesi olan yapılar karşısında özerkliğe sahiptir.

Türlerin korunmasından sorumlu Ekoloji Bakanlığı, avlanmanın yarattığı çıkarı görmezden gelmekten çok uzaktır. Tarım (ve Balıkçılık) Bakanlığında ise bu korumanın, hâlâ yoğun ve endüstriyel balıkçılığa dayalı besin üretiminin çıkarları doğrultusunda gerçekleştiği görülmektedir. Veterinerlik hizmetleri müdürlüklerinde devamlı yer değiştiren personel, özellikle çiftlik hayvanları ve evcil hayvanlarla ilgili olarak denetimleri arazide rasgele yapmaktadır.

Verimlilik ve netlik adına, teftiş, denetim ve uzmanlık gibi başlıca görevlerin, hayvan-

ların durumuyla ve bununla ilgili (Tarım, Ekoloji, Maliye, İçişleri, Adalet, Araştırma, Sağlık ya da Ulaşım, hangi bakanlık tarafından yürürlüğe konmuş olursa olsun) tüm yönetmeliklerin uygulanmasını denetlemekle yükümlü olan bağımsız bir kamu kuruluşuna devri bir çözüm olabilir.

Bu eşsiz organ, hayvanın durumundan bütünüyle sorumlu olup bağımsız ve çapraz çalışan yüksek bir kamu otoritesi olabilir. Bu organ da esasında görev dağılımının tekrardan yapılmasıyla kurulacaktır. Nükleer Güvenlik Kurulu, Yüksek Sağlık Kurulu ya da Elektronik Haberleşme ve Posta Düzenleme Kurulu benzeri bu Yüksek Kurul, hiç kuşkusuz uzman teknik desteğe sahip olmalı, merkezi ve bölgesel düzeyde kendisine aktarılacak denetim gücünün tam kullanımı için gerekli araçlarla donatılmalıdır.

Denetlemek işin bir yönüdür, bu denetimleri sürekli yapmak ise bir diğer yönü. Bir birey olarak, yani hayvanların korunması bağlamında ya da bir tür olarak, yani yaban faunasının korunması bağlamında

hayvanla ilgili adli işlemler, şüpheli eylemlerin ciddiyyet derecesi ne olursa olsun, en sık "takipsizlik" kararı verilen dosyaları oluşturur. Dosya açıldığındaysa bu işlemler, yeni Ceza Kanunu'nun müsaade ettiği yaptırımların önemi açısından genellikle hafif mahkûmiyetlerle sonuçlanır. Yargıçlar, özellikle de savcılar, doğanın bütünlüğünü bozan ihlallerin yanı sıra, hayvanların birey ya da tür olarak kurbanı olduğu ihlallerin cezalandırılması zorunluluğu konusunda da duyarlı olmalıdır. Yargıçlar eliyle iletilen bu bilgi, verilen kararlarla ortaya çıkan bölgesel eşitsizlikleri de ortadan kaldırmayı amaçlamalıdır.

Hayvanlara saldırılarda belirli vakaların önlenmesiyle ilgili olarak, bilindiği üzere oldukça caydırıcı ve eğitici bir yöntem olan hemen ödemeli götürü bedel sistemine başvurmak mümkün olabilirdi. Bu durum, hayvana saldırının varlığına ya da derecesine ya da amacına ilişkin bir durum tespitinin yapılabildiği vakaları kapsamamalı, metinlerdeki tanımlı kurallara kesinlikle uymayan vakalarla sınırlı tutulmalıdır. Böyle çok sayıda vaka

vardır, örneğin: resmi belgelerin sunumu, konaklama koşulları (su, tasma uzunluğu, alan, sıcaklık, yoğunluk, kullanım vs). Götürü bedelin tanımının önceden gözden geçirilmesi, cezai hükümlerle ilgili olarak Köy Kanunu ve Çevre Kanunu'nun maddelerinin düzenlenip tamamlanması gerekmektedir.

12. Sonuç olarak, hayvan hakları 21. yüzyılın ya da belki de sadece 22. yüzyılın etik ve hukuki bir kazanımı olacak mı?

Şu anda, sayıları ne kadar çok olursa olsun, sözde "hayvanların korunması"yla ilgili metinler gerçekte hayvanların muhtelif kullanımlarıyla ilgilenirken, bu kullanımların onlardan elde edilecek ekonomik çıkarlarla uyumlu olmasını sağlamaya çalışırlar. Bu metinler, her ne kadar esenlik sağlama gerekliliği başlığı altında ele alınsa da, sıklıkla yalnızca hayvanlara asgari koşullarda yaşam konforu sağlamaya uygun kuralları belirtmektedir. Daha çok zootekniye yakın duran bu tür koşullarsa, yaşamaktan zevk almayı ima eden

bir esenliği sağlamaya genellikle yetmez, zira dűzgűn olmayan koşullarda bu şekilde yaşamak tabii ki műmkűn değildir. Bu noktada, sık sık birbirine karıştırılan iki terim, saygı ve koruma arasındaki ayrıma değinmek gerekir. Hayvana saygı, tűm fizyolojik ve davranışsal gereksinimlerini karşılamayı iğerir; sıklıkla hayvanın yalnızca hayati ihtiyağlarını karşılamakla sınırlı kalan korumanın ۆtesine geğer. Hayvana saygı hayvan haklarını kapsar; hayvanın korunması ise yalnızca ۆdevlerimizi reddetmemek demektir.

Bu bađlamda, hayvanlara uygulanan bireysel řiddet ile toplumca ortaklařa yapılan řiddetin algılanıř řekilleri arasındaki bariz ęeliřkiyi belirtmek ilginę olacaktır. Bir insanın bir hayvan ۆzerinde uyguladıđı bireysel řiddet gۆnűllű ve bilinęli bir eylemdir; bu terk etmek, bakımını ihmal etmek, vurmak, kۆtű davranarak ۆldűrmek řeklinde olabilir. Bu durum, en azından "kۆtű muamele"yi ve daha da vahimi "ađır istismar" ve "zulmű" cezalandıran metinlerle iyice denetim altında tutulmaktadır.

Ortaklaşa işlenen şiddet çok daha farklı bir şeydir. İnsan topluluğunca gerçekleştirilen, genellikle kâr, bazen de eğlence amacıyla ya da sadece gelenek uyarınca hayvanların sömürülmesi, kısıtlanması ve öldürülmesine dayanan, en hunharca olanı da dahil her türlü uygulamadan kaynaklanmaktadır. Kolektif şiddet, bırakın mücadele edilmeyi, desteklenmekte, meşrulaştırılmakta ve hatta toplumca özendirilmektedir, çünkü insanın çıkarları ahlaki özenin ve hayvana saygının önüne geçmektedir. Eğlence amaçlı avcılık ve balıkçılık, endüstriyel balıkçılık, tüketim hayvanlarının yoğun üretimi, kanlı ritüeller olan boğa güreşleri, hayvanat bahçelerindeki esaret, sirklerdeki terbiye, travmatik deneyler, yaban hayvanlarının yakalanması, yasadışı ticaretleri ve katledilmelerinden tutun doğal ortamlarının yok edilmesine kadar tüm bu yapılanlar, çoğunlukla neden oldukları acıların yok sayılmasıyla meşru kılınan kolektif şiddetin belirgin özellikleridir. Hayvan bir nesne olarak kalır, bu durumda da çıkarları zorunlu olarak bizimkilere bağlanır. Yasa ve

“koruyucu” düzenlemeler insanın hayvana karşı bireysel şiddetini, bir başka deyişle insan bireyin hayvan birey üzerindeki şiddetini önler. Bu düzenlemeler mutlaka kolektif şiddete karşı çıkacak şekilde uygulanmalıdır.

Ne zaman ki hayvanlar artık zihinlerde ne basit birer mülkiyet objesi ne de doğal çevrenin basit birer bileşeniyle eş tutulacak; ne zaman ki hayvanlar artık öncelikle onlardan elde edilen yararları ve bu yararların getirdiği kârları korumak için değil de sadece kendileri için korunacak, işte o zaman hayvan hakları etik ve hukuki bir zafere dönüşecektir ve bunların tanınmasıyla insan ahlaki olarak gerçekten bir ilerleme kat edecektir. Bunun için zihinlerde bir devrim yaşanmalıdır, umalım ki tanınması için yüzyılların geçmesi gerektiği köleliğin kaldırılmasının, insan hakları, kadın hakları ve çocuk haklarının aksine, bu devrim için bir yüzyıl beklemek zorunda kalmayalım.

İnsanın doğaya ve hayvanlara saygısının insanların birbirlerine duydukları saygıdan ayrılamayacağını göz önünde bulundurmak

hukukta çok büyük bir ilerleme olacaktır. 21. yüzyılda insanlık için yeni bir ortak dilden bahsetmek çok mu ütöpik?

KONU HAKKINDA DAHA FAZLA BİLGİ İÇİN

Antoine, S., *Le droit de l'animal*, J.-M. Coulon'un önsözüyle, Legisfrance, 2008.

Auffret van der Kemp ve Nouët, J.-Cl., *Homme et animal: de la douleur à la cruauté*, "Mouvements des savoirs", L'Harmattan, 2008.

Chapouthier, G., *Au bon vouloir de l'homme, l'animal*, Denoël, 1990.

Chapouthier, G. ve Nouët, J.-Cl., *Les droits de l'animal aujourd'hui*, Panoramiques, Arléa-Collet, 1997.

Christen, Y., *L'animal est-il une personne?*, Flammarion, 2009.

Cyrułnik, B., *Si les lions pouvaient parler. Essais sur la condition animale*, "Quarto", Gallimard, 1998.

- De Fontenay, É., *Sans offenser le genre humain. Réflexions sur la cause animale*, "Bibliothèque Idées", Albin Michel, 2008.
- Jeangène Vilmer, J.-B., *Éthique animale*, PUF, 2008.
- Marguénaud, J.-P., *L'animal en droit privé*, PUF, 1992.
- Nouët, J.-Cl. ve Chapouthier, G., *Humanité, animalité: quelles frontières?*, Connaissances et Savoirs, 2006.

İçindekiler

Giriş.....	5
Önsöz	11
I - Hayvan Hakları mı? Hangileri ve Neden?.....	15
II - Hayvan Hakları Kavramından Hukuk Kurallarına Nasıl Geçilebilir?	41
III - Hayvan Hakları ile İnsan Hakları Arasındaki İlişki Nedir?	87
IV - Fransız Pozitif Hukukunda Hayvan Nasıl Kavranmaktadır?	103
V - Hayvan Hakları İçin Geleceğe Yönelik Hukuki Perspektifler Nelerdir?	143
Konu Hakkında Daha Fazla Bilgi İçin	177

